

Ett omöjligt förslag

En studie av hur folkbibliotekarier uppfattar lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa

Av: Susanne Ullström

Handledare: Arwid Lund

Examinator: Pamela Schultz Nybacka

Södertörns högskola | Institutionen för historia och samtidsstudier

Kandidatuppsats 15 hp

Biblioteks- och informationsvetenskap| Hötterminen 2023

Bibliotekarieprogrammet

Södertörns högskola

Alfred Nobels allé 7

141 89 Huddinge

Biblioteks- och informationsvetenskap

Copyright © Susanne Ullström, 2023

Författare/Author

Susanne Ullström

Svensk titel

Ett omöjligt förslag – en studie av hur folkbibliotekarier uppfattar lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa

English Title

An impossible proposal – a study on how public librarians perceive the government proposal to report undocumented immigrants

Handledare/Supervisor

Arwid Lund

Abstract

The public library is seen by many as a stable democratic institution, but current political discourse in Sweden shows it cannot be taken for granted. This study investigates how librarians perceive the government proposal to report undocumented immigrants. Four public librarians were interviewed, and the results were analyzed based on different approaches to professional ethics and the role of the public official. The results show a strong resistance towards the proposition, as it is perceived as going against the very idea of what a library is. Furthermore, the librarians' room for manoeuvre is not a given, but a matter of negotiations and compromises based on different ethical value systems. The study sheds light on important questions regarding librarians' professional role in a changing political landscape, which suggests areas for future research.

Sammanfattning

Folkbiblioteket ses av många som en stabil demokratisk institution, men de senaste årens politiska strömningar visar att det inte kan tas för givet. Regeringspartierna och Sverigedemokraterna har ett lagförslag under utredning om att offentliganställda ska anmäla papperslösa personer. Syftet med studien är att undersöka hur folkbibliotekarier uppfattar det här lagförslaget. Fyra semi-strukturerade intervjuer med folkbibliotekarier har genomförts och materialet har analyserats utifrån olika teoretiska synsätt på professionsetik och rollen som tjänsteman. Resultatet visar ett stort motstånd mot lagförslaget som anses strida mot idén om vad ett bibliotek är och ska stå för. Vidare framkom att bibliotekariers handlingsutrymme inte är något givet, utan en fråga om förhandlingar och kompromisser utifrån olika etiska värdesystem. Studien visar på angelägna frågor rörande bibliotekariens yrkesroll i ett förändrat politiskt landskap, vilket ger flera uppslag till vidare forskning.

Ämnesord

Folkbibliotek, papperslös, etik, professioner, politik

Key words

Public library, undocumented immigrants, ethics, professions, politics

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

KAPITEL 1. INLEDNING	1
1.1. INTRODUKTION	1
1.1.1. BAKGRUND	3
1.2. PROBLEMDISKUSSION	3
1.3. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
1.4. AVGRÄNSNINGAR OCH SÄRSKILDA HÄNSYN	7
1.5. BEGREPPSDEFINITIONER	8
1.6. GENOMFÖRANDE OCH DISPOSITION	8
KAPITEL 2. TIDIGARE FORSKNING	10
2.1. BIBLIOTEK OCH DEMOKRATI	10
2.2. BIBLIOTEKARIERS PROFESSIONSETIK	11
2.3. SAMMANFATTNING TIDIGARE FORSKNING	14
KAPITEL 3. TEORI.....	15
3.1. TEORETISKT RAMVERK – PROFESSIONSETIK.....	15
3.2. TEORETISKT VERKTYG – TRE SYNSÄTT PÅ PROFESSIONSETIK	16
3.2.1. PROFESSIONSETIK UTIFRÅN PARSONS	16
3.2.2. PROFESSIONSETIK UTIFRÅN WEBER	17
3.2.3. PROFESSIONSETIK UTIFRÅN FOUCAULT	17
3.3. TEORETISKT VERKTYG – TJÄNSTEMANNENS ETISKA SYSTEM	18
3.3.1. OFFENTLIGT ETOS	19
3.3.2. FÖRVALTNINGSETIK, PROFESSIONSETIK, EGENETIK	19
KAPITEL 4. METOD.....	21
4.1. INSAMLINGSMETOD.....	21
4.2. VAL AV INFORMANTER	22
4.3. PRESENTATION AV DATA	23
4.4. ANALYSMETOD	24
4.4.1. TEMATISK ANALYS	24
4.4.2. SYNSÄTT PÅ PROFESSIONSETIK	24
4.4.3. TJÄNSTEMANNENS ETISKA SYSTEM	25
KAPITEL 5. RESULTAT	26
5.1. HOT MOT BIBLIOTEKETS KÄRNA.....	26
5.2. SVÅR IMPLEMENTERING	27
5.3. ETISKA HÄNVISNINGAR	28
5.3.1. BIBLIOTEKSLAGEN OCH YRKESETISKA RIKTLINJER	28
5.3.2. MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	28
5.4. TJÄNSTEMANNENS HANDLINGSUTRYMME	29
5.5. NEUTRALITETENS INNEHÅLL OCH GRÄNSER.....	30
5.5.1. EXEMPLET PINS	31
5.6. MOTSTÅND I PRAKTISK HANDLING.....	32
5.6.1 KOLLEKTIVT MOTSTÅND	32
5.6.2. INDIVIDUELLT MOTSTÅND	33
5.7. KOLLEGIAL REFLEKTION	34

KAPITEL 6. ANALYS.....	35
6.1. ANVÄNDAREN I CENTRUM – PARSONS SYNSÄTT	35
6.2. MED BIBLIOTEKARIEKÅREN I RYGGEN – WEBERS SYNSÄTT	36
6.3. DEN LOJALE ARBETSTAGAREN – FOUCAULTS SYNSÄTT	36
6.4. TJÄNSTEMANNENS ETISKA SYSTEM	37
6.4.1. FÖRVALTNINGSETIKEN FÖRST?	37
6.4.2. I SLUTÄNDEN UPP TILL INDIVIDEN?	38
6.5. SAMMANFATTNING ANALYS	39
KAPITEL 7. DISKUSSION OCH SLUTSATSER	40
7.1. DISKUSSION OCH RELATION TILL TIDIGARE FORSKNING	40
7.2. SLUTSATSER	43
7.3. METODKRITIK	44
7.4. BIDRAG TILL BEFINTLIG KUNSKAP	45
7.5. FÖRSLAG PÅ VIDARE FORSKNING	45
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	47
OPUBLICERAT MATERIAL.....	47
PUBLICERAT MATERIAL	47

Bilaga 1 Intervjuguide

Bilaga 2 Samtyckesblankett

Kapitel 1. Inledning

1.1. Introduktion

Folkbiblioteket ses av många som en självklar demokratisk institution i samhället. Det är ett öppet, offentligt rum som ska värna den intellektuella friheten och finnas tillgängligt för alla. Samtidigt har vi de senaste åren sett anti-demokratiska strömningar i samhället, som gör det befogat att tala om hot mot demokratin och dess institutioner. I debatten har uttalanden från ledande politiker passerat på ett sätt som föreföll otänkbart tills alldeles nyligen. Biblioteket har vid flera tillfällen hamnat i fokus som politisk arena, till exempel vad gäller inköp¹ och programinnehåll.² Sverigedemokraternas stora inflytande på regeringspolitiken befästes genom Tidöavtalet som tecknades hösten 2022.³ Här beskrivs bland annat ett tänkt paradigmskifte i migrationsfrågor där invandrade grupper framställs som ett hot mot ett enat och tryggt Sverige.

En aktuell fråga är lagförslaget om offentliganställdas anmälningsplikt av papperslösa personer som vistas i Sverige. Det är en av punkterna i Tidöavtalet där syftet sägs vara att komma till rätta med ”*skuggsamhället*”.⁴ Lagförslaget har resulterat i stora protester bland framför allt vård- och skolpersonal, men även bland biblioteksanställda som kan komma att beröras av förslaget. I dessa sammanhang har lagförslaget ofta refererats till som angiverilagen och bibliotekarier har organiserat sig under parollen: ”Biblioteket anger inte” med upprop på sociala medier och demonstrationer.⁵ Våren 2023 gjorde fackförbundet DIK en enkät som visade att fler än 9 av 10 bibliotekarier var kritiska till lagförslaget om att ange papperslösa. 86% ansåg förslaget vara mycket dåligt, 7% ganska dåligt, 4% svarade varken bra eller dåligt och bara 3% tyckte att

¹ Exempel från Sölvesborgs bibliotek, 2019. <https://sverigesradio.se/artikel/7233775>

² Exempel programpunkten Drakar och dragqueens, 2022. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/smaland/sd-politiker-vill-stoppa-sagostund-for-smabarn-med-dragqueens>

³ Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige. 2022. <https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige-slutlig.pdf>

⁴ Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige. 2022. <https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige-slutlig.pdf>, s. 29

⁵ Biblioteket anger inte på Facebook. <https://www.facebook.com/p/Biblioteket-anger-inte-100092688142640/>

förslaget var bra.⁶ Regeringen har beslutat att gå vidare med en utredning och enligt uppgift ska inga yrken undantas i förväg.⁷

Lagförslaget om att bibliotekarier ska anmäla papperslösa, riktar uppmärksamhet både mot biblioteket som institution och bibliotekarien som yrkesperson. Många uppfattar förslaget stå i direkt motsatsförhållande till bibliotekets lagstadgade uppdrag att finnas till för alla och ”*verka för det demokratiska samhällets utveckling*”.⁸ Men vad händer om samhällets demokratisyn förskjuts och bibliotekariers uppdrag som det tolkats hittills förändras? Eller om lagförslaget legitimeras utifrån en alternativ tolkning av demokratibegreppet, som handlar mer om lojalitet mot politiska beslut i snäv bemärkelse.

En folkbibliotekarie är tjänsteman inom offentlig förvaltning och enligt den parlamentariskt-demokratiska styrningskedjan som vi har i Sverige så är tjänstemän underordnade folkvalda politiker. Samtidigt har tjänstemän ofta ett kunskapsövertag gentemot politiker och ett eget handlingsutrymme. Men var gränserna går är inte så självklart.⁹

I en politiskt turbulent tid kan bibliotekarier behöva stärka sin legitimitet genom att tydliggöra bibliotekets demokratiska värdegrund och synliggöra det professionsetiska förhållningssättet. Värdegrunden är knuten till det institutionella sammanhanget och formuleras i lagar och biblioteksplaner, medan professionsetiken är kopplad till professionsgemenskapen.¹⁰ Professionsetik innebär å ena sidan att bibliotekarien ses som representant för yrkesgruppen och utför sitt arbete utifrån en tolkning av professionens gemensamma regler och principer. Å andra sidan möter bibliotekarien specifika situationer som kräver en individuell bedömning av vad som är det rätta att göra. Det kan innebära att gå emot regler eller i alla fall kritiskt granska och tolka dem.¹¹ Här kan det uppstå etiska dilemman och potentiella värdekonflikter där bibliotekariens integritet prövas. I den här studien kommer folkbibliotekariers uppfattning om lagförslaget om anmälningsplikt att undersökas och hur de ser på sitt handlingsutrymme utifrån sin professionsetik och roll som tjänsteman.

⁶ Fackförbundet DIK:s hemsida, 2023. <https://dik.se/om-oss/nyheter/sveriges-bibliotekarier-tanker-inte-ange-papperslosa>

⁷ Regeringens pressmeddelande, 2023. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/08/ fler-atgarder-ska-starka-arbetet-med-atervandande-och-inre-utlanningskontroller/>

⁸ Bibliotekslagen (2013:801) §2, Kulturdepartementet.

⁹ Erik Hysing & Jan Olsson, *Tjänstemän i politiken*. (Lund: Studentlitteratur, 2012), s. 27

¹⁰ Joacim Hansson, ”Att göra rätt och vilja väl – om lagstadgade värdegrunder och bibliotekariers professionsetik”. I: Hansson, Joacim & Wisselgren, Per (red.), *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. (Lund: BTJ Förlag, 2018), s. 291-293

¹¹ Eva Schwarz, Bibliotekariens handlingsfält: praktisk kunskap, professionalitet och kollektivt ansvar, I: Schwarz, Eva (red.), *Bibliotekariers praktiska kunskap – om kunskap, etik och yrkesrollen*. Regionbibliotek Stockholm. (Stockholm: Edita Bobergs, 2016), s. 57-58

1.1.1. Bakgrund

Relationen mellan bibliotek och demokrati har diskuterats alltsedan framväxten av det moderna biblioteksväsendet och kan ses i olika policydokument nationellt och internationellt. I bibliotekslagen från 2013 betonas biblioteksväsendets demokratiska ansvar tydligt jämfört tidigare bibliotekslag. I den nya lagen ersattes formuleringen ”alla medborgare” med ”alla”, vilket understryker att du inte behöver vara svensk medborgare för att ta del av bibliotekets tjänster.¹² Att bibliotek ska arbeta i enlighet med demokratiska värden formuleras även i den internationella biblioteksorganisationen IFLA:s etiska riktlinjer och internationella manifest (gällande exempelvis intellektuell frihet och mångfald) som Sverige anslöt sig till 2012.¹³ Värt att notera är att den första etiska koden för bibliotekarier antogs av American Library Association 1938, men det var först på 1980-1990-talet som etiska koder och riktlinjer började formuleras på bred front.¹⁴

Ovan beskrivna biblioteksdokument speglar i sin tur mer grundläggande mänskliga rättigheter och principer, som bland annat uttrycks i den svenska grundlagen,¹⁵ i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna¹⁶ och i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.¹⁷

1.2. Problemdiskussion

Det problemområde som den här studien berör handlar om hur bibliotekarier förhåller sig till politisk påverkan och hur de kan navigera i situationer som innebär etiska dilemman sett utifrån att de är både bibliotekarier och tjänstemän inom offentlig förvaltning. I de här olika rollerna behöver de förhålla sig både till professionsetiken som är kopplad till yrket och till tjänstemannens etiska system som är kopplade till det demokratiska styrelseskicket.

Relationen mellan bibliotek och demokrati har studerats under lång tid. I en litteraturöversikt från 2019 undersöktes hur forskning över tid speglat folkbibliotek som en grundläggande

¹² Regeringens hemsida. Promemoria inför ny bibliotekslag, 2012.

<https://www.regeringen.se/contentassets/99b546bd5ae843a08a0dd2ac48241351/ny-bibliotekslag-ds-201213>, s. 24

¹³ Bibliotekens internationella manifest, UNESCO/översatt av Svensk biblioteksforening.

<https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/bibliotekens-internationella-manifest/>

¹⁴ Hansson 2018, s. 300-301

¹⁵ Se särskilt Regeringsformen (1974:152) §1-2, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1974152-om-beslutad-ny-regeringsform_sfs-1974-152/

¹⁶ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, Europadomstolen.

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_swe

¹⁷ FN:s hemsida. Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna. <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf>

offentlig sfär i samhället. Resultatet visade att det från 2000-talet och framåt blivit allt vanligare att undersöka hur bibliotek kan främja människors demokratiska delaktighet.¹⁸ Flera studier speglar en samhällsutveckling där demokratin inte längre tas för given. Här märks till exempel studier som rör bibliotekets roll i förhållande till framväxten av högerextrema rörelser och debatten om fake news.^{19 20}

I en svensk kontext så har forskare belyst demokrati på bibliotek med särskilt fokus på hur politiska förändringar utmanar biblioteken. På Linnéuniversitetet i Växjö pågår exempelvis forskningsprojektet: ”Folkbiblioteken i ett förändrat politiskt landskap – ett demokratiuppdrag för en ny tid²¹ och i Lund har forskare startat Critical Library Studies där syftet är att: ”*bidra med en fördjupad diskussion om folkbibliotekets demokratiska roll*”.²² Carlsson, Hanell och Engström argumenterar i en studie för att bibliotekarier behöver ta ställning och stå upp för demokratiska värden när dessa hotas.²³ Rivano Eckerdal undersöker på samma tema vilken demokratisyn som präglar folkbibliotek och menar att diskussioner och konflikter är en naturlig del av en levande demokrati och att bibliotekarier som strävar efter konsensus riskerar att bli passiva och gynna redan privilegierade samhällsgrupper.²⁴

Här blir frågan om bibliotekariers professionsetik högst relevant. Inom biblioteks- och informationsvetenskap har forskningen undersökt etikfrågor i bibliotekarieryrket bland annat genom historiska tillbakablickar för att hitta mönster över tid och genom att analysera olika länders etiska koder och riktlinjer.²⁵ Forskare har diskuterat huruvida det finns gemensamma kärnvärden för bibliotekarier. Som vi såg i bakgrunden har det gjorts försök att formulera kärnvärden och etiska riktlinjer på både nationell och internationell nivå. De värden som kanske fått mest genomslag inom professionen är de åtta som biblioteksforskaren Gorman identifierat: god service, god förvaltning av samlingar (stewardship), försvar av intellektuell frihet, rationalism i organisering av samlingar, främjande av litteracitet och lärande, likvärdig tillgång

¹⁸ Ragnar Audunson, Svanhild Aabø, Roger Blomgren, Sunniva Evjen & Henrik Jochumsen, “Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere: A comprehensive review of research”, *Journal of Documentation* 75:4 (2019), s. 784

¹⁹ Thomas, J., Froehlich, ”American Democracy Under Siege: Business as Usual in Libraries?”, *Journal of Information Ethics* 31:2 (2022), s. 118-137

²⁰ Peter, Johan, Lor, Democracy, information, and libraries in a time of post-truth discourse, *Library Management*, 39:5 (2018), s. 307-321

²¹ Linnéuniversitetets hemsida, <https://lnu.se/forskning/forskningsprojekt/projekt-folkbiblioteken-i-ett-forandratpolitiskt-landskap/>

²² Lunds universitets hemsida, <https://portal.research.lu.se/sv/projects/lund-critical-library-studies>

²³ Hanna Carlsson, Fredrik Hanell & Lisa Engström, Revisiting the notion of the public library as a meeting place: challenges to the mission of promoting democracy in times of political turmoil, *Journal of Documentation*, 79:7 (2023), s. 178-195

²⁴ Johanna Rivano Eckerdal, Libraries, democracy, information literacy, and citizenship: An agonistic reading of central library and information studies’ concepts. *Journal of Documentation*, 73:5 (2017), 1010–1033.

²⁵ Hansson 2018, s. 298

till kunskap och information, värnande om personlig integritet och demokratiutveckling.²⁶ Samtidigt tycks det svårt att enas runt specifika kärnvärden mellan länder och organisationer. Foster och McMenemy undersökte 36 olika yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier utifrån Gormans kärnvärden och fann viss överensstämmelse, men variationerna var större.²⁷

Även om kärnvärden och etiska koder tycks variera något över tid och mellan länder, så lyfter Hansson vikten av en stabil, professionsetisk värdegrund för bibliotekarier.²⁸ Biblioteket behöver visserligen kunna anpassa sig och vara flexibelt i förhållande till omvärldsförändringar, men en professionsetisk grund ger bibliotekarier som yrkesgrupp ökad legitimitet. Frågan är emellertid hur professionsetiken ska tolkas och användas. Får bibliotekarier exempelvis ta ställning i aktuella samhällsfrågor och finns i så fall en professionsetisk grund att luta sig mot?

Ett återkommande tema i biblioteksforskning kopplad till etik är frågan om neutralitet i bibliotekarierollen. Mathiasson och Jochumsen har gjort en fyllig genomgång över de senaste årens debatt rörande neutralitet kontra post-neutralitet, som belyser hur neutralitet har förståtts och tolkats inom bibliotekarieprofessionen och inom forskningen över tid. Ett sätt på vilket man förstått neutralitet är att det handlar om aktivitet kontra passivitet, där aktivitet kopplas ihop med att stå upp för centrala värden och moraliskt ansvarstagande. Samtidigt hävdar andra att en mer neutral och objektiv bibliotekarie är en förutsättning för att kunna uppfylla värdet om att behandla alla lika.²⁹ Frågan om bibliotekariers neutralitet och huruvida bibliotekarien får eller bör ta ställning blir aktuellt i den här studien.

Professionsetik utgör studiens teoretiska ramverk och är ett område som rör sig över olika vetenskapliga discipliner. Jag kommer bland annat använda teori från sociologisk professionsforskning där professionsetiken sätts in i sitt sociala sammanhang. Biblioteks- och informationsvetenskap är en tvärvetenskaplig och relativt ung vetenskaplig disciplin som med fördel integrerar perspektiv från andra discipliner. Inom professionsforskning är de framför allt två infallsvinklar på professionsetik som dominerat: den första kan knytas till USA och sociologen Talcott Parsons och fokuserar främst på den professionelles relation till den enskilda klienten (användaren), den andra kan knytas till Tyskland och sociologen Max Weber och fokuserar på yrkesgruppen som sådan. De senaste decennierna har det också kommit en tredje

²⁶ Michael Gorman, *Our Enduring Values Revisited: Librarianship in an Ever-changing World*. (Chicago: ALA Editions, 2015), s. 35

²⁷ Catherine Foster & David McMenemy, "Do librarians have a shared set of values? A comparative study of 36 codes of ethics based on Gorman's Enduring Values," *Journal of Librarianship and Information Science* 44:4 (2012)

²⁸ Hansson 2018, s. 298-299

²⁹ Mia Høj Mathiasson & Henrik Jochumsen, "The Soup We are In" – Reflections on Post-neutrality Librarianship, *Public Library Quarterly*, 42:6 (2023), s. 602-621

infallsvinkel som kan knytas till Frankrike och filosofen Michael Foucault där fokus primärt är på professionens förhållande till staten.³⁰

För att belysa bibliotekarien som tjänsteman så kommer jag bredda det teoretiska perspektivet ytterligare och låna teori från statsvetenskapen och mer specifikt teori kopplat till offentlig förvaltning. Jag kommer använda mig av statsvetaren Lennart Lundquists indelning av de etiska system som tjänstemän behöver förhålla sig till där särskilt tre system har urskilts: förvaltningsetik, professionsetik och egenetik.³¹

Sammanfattningsvis så kommer den här studien fokusera på hur folkbibliotekarier uppfattar och förhåller sig till ett politiskt laddat förslag sett utifrån sin yrkesroll som bibliotekarie och rollen som tjänsteman. Det här är relevant att studera eftersom politiska strömningar och beslut får en direkt påverkan på biblioteket som institution och bibliotekariers arbete. När demokratiska institutioner inte längre kan tas för givna är det kanske mer relevant än på länge att belysa hur bibliotekarier kan förhålla sig till den här typen av politisk påverkan. Det blir angeläget att tydliggöra bibliotekets demokratiska värdegrund och synliggöra professionsetiken på det sätt som Hansson beskrivit.³²

Som beskrivits finns det en del studier som undersöker dessa teman, men de är få, särskilt i en svensk kontext. Den här studien kombinerar också de två perspektiven bibliotekarieprofessionen och tjänstemannarollen där jag uppfattar att det finns en kunskapslucka. Lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa är en aktuell och pågående fråga och såvitt jag vet finns inga vetenskapliga studier på ämnet. Scenariot är ännu hypotetiskt, men det är samtidigt inte orealistiskt att det skulle kunna bli verklighet i framtiden, vilket gör det angeläget att undersöka vad det skulle kunna innebära för bibliotekarier. Frågan berör också en typ av etiska dilemman som bibliotekarier fortlöpande ställs inför i sin yrkesutövning. Förhoppningen är att den här studien ska öka förståelsen för den här dimensionen av att vara bibliotekarie.

1.3. Syfte och frågeställningar

Studien syftar till att undersöka hur folkbibliotekarier uppfattar lagförslaget om offentliganställdas anmälningsplikt av papperslösa utifrån sin yrkesroll, där yrkesroll förstås brett

³⁰ Svein Aage Christoffersen, *Professioner och professionsetik – vad är det? I: Christoffersen, Svein Aage (red.), Professionsetik. 2 uppl. (Malmö: Gleerups Utbildning AB, 2017), s. 37, s. 56*

³¹ Lennart Lundquist, *Demokratins väktare. (Lund: Studentlitteratur, 1998), s. 150-151*

³² Hansson 2018, s. 291-293

som både bibliotekarieprofessionen och rollen som tjänsteman. Syftet är vidare att undersöka hur folkbibliotekarier uppfattar sitt handlingsutrymme om lagförslaget skulle bli verklighet, sett utifrån bibliotekariers professionsetik och de etiska system som en tjänsteman behöver förhålla sig till.

Frågeställningar:

1. Hur uppfattar folkbibliotekarier lagförslaget om offentliganställdas anmälningsplikt av papperslösa sett utifrån bibliotekarieprofessionen och centrala kärnvärden?
2. Hur uppfattar folkbibliotekarier sitt handlingsutrymme om lagförslaget skulle bli verklighet, sett utifrån bibliotekariers professionsetik och rollen som tjänsteman?
3. Hur kan folkbibliotekariers uppfattningar i fråga 1 och 2 förstås utifrån Parsons, Webers och Foucaults synsätt på professionsetik samt de etiska system som tjänstemannen behöver förhålla sig till enligt Lundquist?

1.4. Avgränsningar och särskilda hänsyn

Begrepp som profession, etik och tjänstemannarollen är omfattande begrepp som diskuteras inom olika vetenskapliga discipliner. De teoretiska val som gjorts i den här studien har med nödvändighet uteslutit andra val som hade kunnat belysa andra aspekter av det empiriska materialet. Tjänstemannarollen kommer här främst att analyseras i förhållande till de etiska system som denne har att förhålla sig till utifrån statsvetaren Lundquists teoretiska perspektiv. Ett annat relevant perspektiv som hade kunnat användas är Hysing och Olssons teori om olika tjänstemannaroller, exempelvis byråkraten, aktivisten och den politiserade tjänstemannen.³³ De här rollerna kan skimras på sina ställen i den här studien, men avgränsningar var nödvändiga, så därför fördjupas inte teorin inom ramen för den här studien.

För att få informanterna att känna sig avslappade och prata fritt utifrån intervjufrågorna, så har det varit av yttersta vikt att de fått vara anonyma och att inga personer eller arbetsplatser kan identifieras. På begäran har även ålder på informanterna utelämnats. De fyra informanter som deltagit i studien omnämns i uppsatsen endast som Bibliotekarie 1 (B1), Bibliotekarie 2 (B2), Bibliotekarie 3 (B3) och Bibliotekarie 4 (B4).

³³ Hysing & Olsson 2012

1.5. Begreppsdefinitioner

Anmälningssplikt

Här avser anmälningssplikt, också kallat informationsplikt, det som anges i Tidöavtalet:

”Kommuner och myndigheter ska vara skyldiga att informera Migrationsverket och Polismyndigheten när de kommer i kontakt med personer som vistas i Sverige utan tillstånd”.³⁴

Papperslös

Till gruppen papperslösa räknas dels personer som undanhåller sig verkställighet av beslut om avvisning eller utvisning enligt utlänningslagen (2005:716), dels personer som befinner sig i Sverige utan att ha ansökt om nödvändigt tillstånd för att vistas i landet. Det innebär inte att en person som lever som papperslös nödvändigtvis saknar identitetshandlingar som pass, id-kort eller motsvarande. Papperslösheten avser avsaknaden av tillstånd att vistas i landet.³⁵

Etik

Etik gäller föreställningar om vad som är gott och ont, rätt och fel. Etik tar upp frågor om skyldigheter, plikter, rättvisa, dygd, karaktär och om det goda livets och samhällets natur. I etiken ingår värdeomdömen, rättfärdiggörande av dessa och de etiska imperativ som anger hur vi bör handla.³⁶

1.6. Genomförande och disposition

För att besvara studiens syfte och frågeställningar har kvalitativ metod använts. Fyra semi-strukturerade intervjuer med folkbibliotekarier har genomförts, transkriberats och analyserats.

Uppsatsens disposition är som följer: kapitel ett introducerade ämnet i dess nutida kontext, följt av en bakgrund som förtydligar ämnet, en problemdiskussion som ledde fram till studiens syfte och frågeställningar och avslutades med några relevanta avgränsningar och begreppsdefinitioner. Kapitel två behandlar tidigare forskning med relevans för studiens syfte och frågeställningar. Kapitel tre presenterar studiens teoretiska verktyg och kapitel fyra redogör

³⁴ Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige. 2022. <https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige-slutlig.pdf>

³⁵ Socialstyrelsens hemsida. (<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/asylsokande-och-andra-flyktingar/halsovard-och-sjukvard-och-tandvard/erbjuden-varld/>)

³⁶ Lundquist 1998, s. 92

för studiens metod. Kapitel fem presenterar resultatet i form av en tematisk analys av det empiriska materialet och kapitel 6 fördjupar analysen på ett mer teoretiskt plan. Slutligen i kapitel sju diskuteras resultat och analys och studiens viktigaste slutsatser summeras.

Kapitel 2. Tidigare forskning

Det här kapitlet beskriver tidigare forskning med relevans för studiens syfte och frågeställningar. Den är grupperad utifrån två övergripande teman: *bibliotek och demokrati* och *bibliotekariers professionsetik*. Kapitlet gör inte anspråk på att ge en heltäckande bild över dessa ganska omfattande forskningsfält, utan drar upp övergripande linjer och gör några relevanta nedslag.

2.1. Bibliotek och demokrati

Forskningsfältet bibliotek och demokrati är ett fält inom den tvärvetenskapliga disciplinen biblioteks- och informationsvetenskap (BoI). Inom fältet ryms flera delfält, exempelvis studeras både biblioteksrummet som en demokratisk arena och bibliotekariers praktiska demokratiarbete. Anledningen till att jag placerar studien i det här forskningsfältet är min uppfattning att det ytterst är demokratiska värden som står på spel.

Biblioteket har beskrivits som en lågintensiv mötesplats som underlättar möten mellan människor med olika bakgrund, avseende ålder, etnicitet, religion eller socioekonomisk status.³⁷ I en litteraturöversikt från 2019 undersöktes hur forskningen över tid speglar folkbibliotek som en grundläggande offentlig sfär i samhället. Den visade att det från 2000-talet och framåt hade blivit allt vanligare att undersöka hur bibliotek kan främja människors demokratiska delaktighet.³⁸

Samtidigt finns det forskning som förhåller sig mer kritiskt till biblioteket som en öppen mötesplats om man med det avser ett slags trivsamt vardagsrum. Det är kanske ingen självklarhet om biblioteket blir symbol och arena för politiska konflikter som vi sett exempel på de senaste åren. I det läget kan bibliotekarier, enligt forskarna Carlsson, Hanell och Engström, behöva ta tydlig ställning för att försvara demokrati och mänskliga rättigheter, vilket de anser är i linje med bibliotekets demokratiska uppdrag.³⁹ Att relationen mellan bibliotek och demokrati inte längre betraktas som självklar återspeglas i forskningen. Flera studier tar sitt avstamp i aktuella

³⁷ Ragnar Audunson, The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places, *Journal Of Documentation*, 61:3 (2005), s. 436

³⁸ Audunson, Blomgren, Evjen & Jochumsen 2019, s. 784

³⁹ Carlsson, Hanell & Engström 2022, s. 178-195

strömningar i samhället som framväxten av högerextrema rörelser och debatten om fake news och hur bibliotekarier ska förhålla sig till relativiseringen av sanning och kunskap.^{40 41}

Relationen mellan bibliotek och demokrati har bland annat undersökts genom att studera internationella demokratiindex.⁴² Resultatet visade att länder som har många och väl använda bibliotek ofta är demokratiska, men antal bibliotek i sig är ingen garant för demokrati. Centralt är bibliotekets innehåll och hur bibliotekarier faktiskt arbetar demokratifrämjande. På samma tema har Rivano Eckerdal i en svensk kontext undersökt vad demokrati på bibliotek egentligen innebär.⁴³ Författaren menar att bibliotek vanligen förknippas med en liberal demokratisyn som inte tar tillräckligt stor hänsyn till ojämlika förhållanden i samhället. I den här synen på demokrati eftersträvas konsensus, vilket enligt Rivano Eckerdal tenderar att vidmakthålla status quo och gynna redan privilegierade grupper. Här förespråkas en mer radikal demokratisyn, i linje med Chantal Mouffes agonistiska pluralism, där konflikt och diskussioner ses som en naturlig del av en levande demokrati.

I en studie av Koizumi och Larsen från 2023 undersöks den starka kopplingen mellan demokrati och bibliotek i de nordiska länderna.⁴⁴ Författarna menar att demokratiskt arbete på nordiska bibliotek värderas högt och hänger ihop med den nordiska samhällsmodellen med en stark välfärdsstat. Staten står, via bland annat bibliotekslagen, bakom idén om biblioteket som en demokratisk plats. Lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa visar emellertid att det här skulle kunna förändras.

2.2. Bibliotekariers professionsetik

Här presenteras forskning om bibliotekariers professionsetik med relevans för studiens syfte och frågeställningar. Inom biblioteks- och informationsvetenskap så har forskningen undersökt etikfrågor i bibliotekaryrket bland annat genom att analysera olika länders etiska koder och riktlinjer för bibliotekarier. Professionsetiken syftar vanligen på dessa yrkesetiska riktlinjer som professionernas yrkesorganisationer beslutat om, men det kan också röra mer generella frågeställningar koppade till bibliotekariens yrkesroll och arbete.

⁴⁰ Froehlich 2022, s. 118-137

⁴¹ Lor 2018, s. 307-321

⁴² Alex Byrne, "Democracy and libraries: symbol or symbiosis?", *Library Management* 39:5 (2018), s. 284-294

⁴³ Rivano Eckerdal 2017, s. 1010-1033

⁴⁴ Masanori Koizumi & Håkon Larsen, "Democratic librarianship in the Nordic model", *Journal of Librarianship and Information Science* 55:1 (2023), s. 208-217

De professionella kärnvärden som kanske fått mest genomslag och som ofta diskuteras i forskning är de som biblioteksforskaren Gorman identifierat och som beskrevs i problemdiskussionen.⁴⁵ Foster och McMenemy tog i en studie sin utgångspunkt i Gormans kärnvärden och undersökte 36 bibliotekarieorganisationers yrkesetiska riktlinjer för att se om de kunde identifiera gemensamma kärnvärden. Resultatet visade så stora variationer att författarna var tveksamma till om det gick att tala om en kärnetik för bibliotekarieprofessionen. Samtidigt förekom framför allt fem av Gormans kärnvärden relativt ofta: god service, god förvaltning av samlingar (stewardship), värnande om personlig integritet, likvärdig tillgång till kunskap och information och försvar av intellektuell frihet. Olikheter mellan länder verkar till viss del bero på olikheter i lagstiftning och social jämlikhet⁴⁶

I forskning om bibliotekarier och etik verkar särskilt begreppet neutralitet hamna i fokus. MacDonald och Briony har i en intervjustudie undersökt bibliotekariers uppfattning om neutralitet i yrkesrollen och resultatet visade att bibliotekarier är ambivalenta till begreppet. Ibland ses det som ett viktigt värde, men om neutraliteten förstås som att inte ta ställning alls så kan den bli ett skydd för status quo som vidmakthåller rådande normer och maktförhållanden i samhället.⁴⁷ Forskarnas slutsats var att bibliotekariers etik behöver rymma neutralitet i vissa situationer, men också ett socialt ansvarstagande där bibliotekarien tar ställning.⁴⁸

På liknande tema undersökte Scott och Saunders, via en enkät, 500 bibliotekariers uppfattning om neutralitet. Studien visade motstridiga resultat, men även här märktes bibliotekariers ambivalens till begreppet. Neutralitet framstod å ena sidan som viktigt framför allt när det gällde att förmedla information på ett objektivt sätt. Å andra sidan tog många avstånd från påståendet att bibliotekarier bör eller kan vara neutrala. Resultatet visade också vissa spänningar mellan personliga uppfattningar och professionella värderingar⁴⁹

Mathiasson och Jochumsen har gjort en genomgång av de synsätt på neutralitet som är aktuella inom biblioteksdebatt och forskning.⁵⁰ Ett sätt på vilket man förstått neutralitet är att det handlar om aktivitet kontra passivitet, där neutralitet riskerar att leda till att bibliotekarien blir för passiv och inte står upp för viktiga kärnvärden. På samma spår kan neutralitet uppfattas stå i konflikt med moraliskt ansvarstagande. Biblioteksforskaren Lankes är en av de som intar den här

⁴⁵ Gorman 2015, s. 35

⁴⁶ Foster & McMenemy 2012, s. 259

⁴⁷ Stephen MacDonald & Briony Birdi, "The concept of neutrality: a new approach", *Journal of Documentation*, 76:1 (2020), s. 336

⁴⁸ MacDonald & Birdi 2020, s. 348

⁴⁹ Dani Scott & Laura Saunders, Neutrality in public libraries: How are we defining one of our core values? *Journal of Librarianship and Information Science*, 53:1 (2021), s. 153–166

⁵⁰ Mathiasson & Jochumsen 2023, s. 608

positionen. Enligt detta synsätt ska bibliotekarien vara en aktör för social förändring med ett ansvar att förbättra samhället. Om bibliotekarier ska förhålla sig neutralt reduceras professionen till teknik och bibliotekarier blir inte relevanta för samhället.⁵¹

Samtidigt lyfter Mathiasson och Jochumsen aspekten att det inte alltid är riskfritt att ta ställning eftersom bibliotekarier kan utsättas för hot. Det kan till exempel handla om förbjudna böcker, vilket bland annat förekommit i USA. Bibliotekarier kan under vissa omständigheter behöva förhålla sig mer neutralt och försiktigt gentemot lokalsamhället.⁵² Mathiasson och Jochumsen vill med sin artikel problematisera den binära förståelsen av neutralitet och post-neutralitet och nyansera debatten. Neutralitet upplevs ibland som ett redskap som hjälper till att upprätthålla centrala värden, medan det vid andra tillfällen ses som ett hinder. En intressant vinkel är att förespråkare för neutralitet kontra förespråkare för en mer aktiv, ställningstagande bibliotekarie argumenterar från samma håll: biblioteket är en plats för alla.⁵³

I forskning kring bibliotekariers professionsetik syns ett behov av att undersöka hur bibliotekarier ska navigera i ett förändrats politiskt landskap och där blir neutralitet en viktig fråga. I Frankrike exempelvis blev detta aktuellt efter terrordådet mot Charlie Hebdo 2015, där röster hördes för att bibliotekarier behöver ta aktiv ställning för värden kopplade till intellektuell frihet.⁵⁴ I en studie av en sydafrikansk biblioteksforskare diskuteras fysiska attacker som ägt rum mot både bibliotek och böcker. Författarens slutsats är att bibliotekarier inte kan vara osynliga när sådant händer eller gömma sig bakom neutralitet. Det behöver finnas en politisk medvetenhet inom professionen och ett engagemang kring dessa frågor.⁵⁵

I en studie av Kann-Rasmussen diskuteras temat bibliotekarier och aktivism med utgångspunkt i debatten kring neutralitet. Kann-Rasmussen visar hur det i en svensk kulturell kontext finns en lång tradition av lagar och riktlinjer som lyfter fram vikten av mångfald inom biblioteksverksamhet, vilket hon menar gör det legitimt för bibliotekarien att aktivt stå upp för dessa värden.⁵⁶

⁵¹ Mathiasson & Jochumsen 2023, s. 603-610

⁵² Mathiasson & Jochumsen 2023, s. 605

⁵³ Mathiasson & Jochumsen 2023, s. 607-608

⁵⁴ Raphaëlle Bats, Libraries after Charlie: From Neutrality to Action, *Library Trends*, Vol. 65:2 (2016), s. 128-142

⁵⁵ Peter Johan Lor, Risks and Benefits of Visibility: Libraries Negotiating Social and Political Turbulence, *Library Trends*, 65:2 (2016), s. 108-127

⁵⁶ Nanna Kann-Rasmussen, "When librarians speak up: justifications for and legitimacy implications of librarians' engagement in social movements", *Journal of Documentation* 79:1 (2023), s. 36-51.

2.3. Sammanfattning tidigare forskning

Sammanfattningsvis så visar tidigare studier att kopplingen mellan demokrati och bibliotek är starkt förankrad och att den i en svensk kontext har stöd i lagar och riktlinjer. Samtidigt så finns det forskare som problematiserar vad demokrati på bibliotek egentligen innebär. Nära kopplat till bibliotek och demokrati är bibliotekariens professionsetik. Här har forskning bland annat undersökt huruvida bibliotekarier har gemensamma kärnvärden. De senaste åren har det kommit studier som undersöker hur biblioteket påverkas av politiska strömningar i samhället. Ett återkommande tema rör frågan om neutralitet i bibliotekarierollen.

Kapitel 3. Teori

I det här kapitlet presenteras studiens teoretiska ramverk och två olika teoretiska verktyg. De teoretiska verktygen kommer att användas för att analysera det insamlade materialet, vilket beskrivs vidare under analysmetod i kapitel fyra och genomförs i kapitel sex.

3.1. Teoretiskt ramverk – professionsetik

Det teoretiska ramverket för studien utgörs av ett professionsetiskt perspektiv. Professionsetiken är inte avgränsad till en enda vetenskaplig disciplin, men har relevans för biblioteks- och informationsvetenskap både utifrån bibliotekarieprofessionen och utifrån att bibliotekarien är tjänsteman inom offentlig förvaltning. I kapitel två berördes biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning kopplad till bibliotekariers professionsetik, vilken bland annat undersökt huruvida det finns gemensamma kärnvärden för bibliotekarier och hur bibliotekarier bör förhålla sig till neutralitetsbegreppet i en politiskt turbulent tid.

En svårighet med att använda professionsetik som teoretiskt ramverk är att det är svårdefinierat, både teoretiskt och praktiskt. Var ligger tyngdpunkten och hur och när ska professionsetiken tillämpas? Professionsetik innehåller orden profession och etik, som båda är breda begrepp som det forskas om inom olika vetenskapliga discipliner. En annan svårighet är att det ibland diskuteras huruvida bibliotekarie alls är en profession i klassisk bemärkelse. Vissa hävdar att bibliotekarier ingår i en grupp yrken som betraktas som semi-professioner.⁵⁷ I den här studien kommer jag utgå från att det är en profession. Dels av analytiska skäl och dels för att jag, utifrån de samhällsförändringar som beskrevs inledningsvis, ser ett behov av att förtydliga och legitimera bibliotekarieprofessionen genom att diskutera centrala värden i yrkesutövningen.

Inom det teoretiska ramverket så kommer olika synsätt på professionsetik att användas som teoretiskt verktyg, för att analysera det empiriska materialet. Därefter kommer ytterligare ett teoretiskt verktyg användas som handlar om tjänstemannens etiska system, där professionsetiken förvisso ingår, men sätts in i ett bredare etiskt sammanhang kopplat till offentlig förvaltning.

⁵⁷ Joacim Hansson & Per Wisselgren, Inledning. I: Hansson, Joacim & Wisselgren, Per (red.), *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. (Lund: BTJ Förlag, 2018), s. 20

3.2. Teoretiskt verktyg – tre synsätt på professionsetik

I problemdiskussionen beskrevs kortfattat de tre synsätt på professionsetik som kommer att användas som teoretiskt verktyg för att analysera resultatet i den här studien. Det första synsättet kan knytas till USA och sociologen Talcott Parsons, det andra till Tyskland och sociologen Max Weber och det tredje till Frankrike och filosofen Michael Foucault.⁵⁸ På ett förenklat, men ändå övergripande plan så skiljer sig synsätten åt i var de lägger professionsetikens tyngdpunkt: hos individen, hos yrkesgruppen eller hos staten.

3.2.1. Professionsetik utifrån Parsons

I det här synsättet är professionsetiken främst inriktad på klientens (i fortsättningen: användarens) problem och behov. Professioner ses ur ett funktionalistiskt perspektiv, de har utvecklats för att utföra vissa uppgifter i samhället.⁵⁹ Professionerna utgör enligt Parsons en stark och positiv kraft i samhället som står oberoende av olika politiska samhällssystem.⁶⁰ Den professionelle ska endast vara bunden till sin sakkunskap och professionsetik och sätta användaren före allt annat. Det är således ett individuellt synsätt som utgår från den enskilde yrkesutövaren. Värdemässigt så ska professionsutövningen präglas av känslomässig neutralitet (vara saklig, men inte känslomässig), universalism (handla utifrån generella principer) och kollektiv orientering (klienternas och professionens intressen står i fokus, inte egennyttan).⁶¹

Eftersom yrkespersonen primärt har sina förpliktelser mot användaren, kan denne inte samtidigt låta sig styras av för stor hänsyn till en överordnad, till en organisation eller till ekonomiska intressen. Parsons menade att yrkesgemenskapen och professionsetiken går före byråkratin, vilket jag tolkar som att rollen som tjänsteman inom förvaltningen är underordnad professionen. Parsons verkade inte betrakta risken med att professionerna får alltför stor makt, vilket senare forskare diskuterat. En kritik mot det här synsättet är att det inte beaktar andra relationer och värden som tjänstemannen behöver förhålla sig till i sin yrkesutövning.⁶²

⁵⁸ Christoffersen 2017, s. 37

⁵⁹ Christoffersen 2017, s. 56

⁶⁰ Parsons 1968, i Per Fibæk Laursen, *Hvad er egentlig pointen ved professioner? Om professionernas samfundsmæssige betydning*. I: Hjort, Katrin (red.), *De professionelle – forskning i professioner og professionsuddannelser*. (Roskilde: Roskilde universitetsforlag, 2004), s. 26

⁶¹ Parsons 1977 i Laursen 2004, s. 27

⁶² Parsons 1977 i Laursen 2004, s. 27

3.2.2. Professionsetik utifrån Weber

I det här synsättet är professionsetiken främst inriktad på yrkesgruppens problem och behov. Det är en kollegial etik där yrkeskåren går före den enskilda användaren.⁶³ Weber såg professioner som exempel på västerländsk rationalitet, en slags organisering av sociala relationer, som har ett nära band till det byråkratiska systemet.⁶⁴ Weber använde ”social closure” som begrepp för att beskriva en grupps försök att avgränsa sig och stänga sig för att mer effektivt kunna tillvarata gruppens intressen.⁶⁵ Professionerna har monopol på vissa uppgifter, vilket de anses utnyttja för att skaffa sig status, makt och ökat handlingsutrymme. Det blir viktigt att tillvarata professionens intressen i konkurrens med andra professioner. Det är inte så att den enskilde yrkesutövaren bortser från användarens behov, men lojaliteten är primärt gentemot yrkeskåren. Det här märks i att professionsetiken inte bara innehåller yrkesetiska riktlinjer, utan också regler för hur man ska göra om någon kollega bryter mot dem. Det är viktigt att hålla ihop som yrkesgrupp och att inte ge professionen dåligt rykte.⁶⁶

Samtidigt kan en stor kollegial hänsyn leda till att det blir svårt att kritisera kollegor. I vissa yrkeskårers riktlinjer finns till och med inskrivet att kritik av kollegor ska ske varsamt och med försiktighet, särskilt att kritisera någon externt.⁶⁷ I det här synsättet på professionsetik kan professionerna också få stor makt, vilket kan uppfattas som ett demokratiskt problem inom den parlamentariska-demokratiska styrningskedjan som vi har i Sverige. Samtidigt har tjänstemän en expertis och ett kunskapsövertag gentemot politiker, vilket gör det rimligt med relativt stor autonomi i yrkesutövningen. Men det bygger på att professionerna har allmänhetens förtroende.⁶⁸ Redan Weber påpekade de dilemman som kan uppstå i att balansera makten mellan professioner och det byråkratiska systemet (offentliga förvaltningen).⁶⁹

3.2.3. Professionsetik utifrån Foucault

I det här synsättet är professionsetiken främst inriktad på statens problem och dess behov av disciplinering och social kontroll av invånarna. Det innebär en lojalitet som primärt är riktad mot staten och det samhällseliga och politiska mandatet.⁷⁰ Foucault menade att kunskap inte kan

⁶³ Christoffersen 2017, s. 56

⁶⁴ Weber 1968 i Georg Ritzer, ”The Views of Max Weber”, *Social Forces* 53:4 (1975), s. 628-632

⁶⁵ Laursen 2004, s. 23

⁶⁶ Christoffersen 2017, s. 45

⁶⁷ Christoffersen 2017, s. 46-47

⁶⁸ Hysing & Olsson 2012, s. 45-46

⁶⁹ Weber i Ritzer 1975, s. 632-633

⁷⁰ Christoffersen 2017, s. 56

förstås oberoende av samhällets maktförhållanden och att makt bygger på förmågan att ringa in ett handlingsfält genom definitioner. Foucault betraktade vetenskaperna och hur de genom indelningar och kategorier ”ordnar” världen. Med tiden blir denna kunskap institutionaliserad och en del av maktapparaten. I Foucaults perspektiv är professionerna en förlängning av vetenskaperna och de försöker på samma sätt inmuta domäner att kontrollera.⁷¹ Foucault har använt begreppet diskurser för att beskriva rådande föreställningar om kunskap och sanning inom olika sociala gemenskaper. Den enskilde som handlar i enlighet med rådande diskurs kan räkna med makt och privilegier inom den givna sociala gemenskapen.⁷²

Foucault har beskrivit hur samhällets disciplin av invånarna utvecklats genom en tilltagande övervakning och kontroll av samhällets individer. Inledningsvis skedde det konkret genom upprättandet av fängelser, skolor och vårdinrättningar. Men efterhand har det blivit en institutionaliserad kontroll där det asymmetriska maktförhållandet mellan stat och individ inte är lika framträdande, varken för individen eller för den professionella som kanske snarast ser sig själv som en hjälpare.⁷³

De tre synsätten på professionsetik – utifrån Parsons, Weber och Foucault – som beskrivits ovan, har renodlats för att få syn på utmärkande drag, men de är inte uteslutande. Tvärtom kan alla synsätt behövas och komplettera varandra när professionsetiska frågeställningar studeras. Samtidigt visar de olika synsätten att det finns spänningar i hur professionsetik ska tolkas.⁷⁴

3.3. Teoretiskt verktyg – tjänstemannens etiska system

Som ett kompletterande teoretiskt verktyg kommer jag använda statsvetaren Lennart Lundquists indelning av olika etiska system som tjänstemän behöver förhålla sig till. Skälet till det är att professionsetiken inte kan förstås som något avgränsat taget ur sitt organisatoriska sammanhang. Bibliotekarier behöver förhålla sig både till sin profession och till sin roll som tjänstemän inom offentlig förvaltning. Tanken är att de två teoretiska verktygen ska komplettera varandra.

⁷¹ Michel Foucault, *Övervakning och straff*. (Lund: Arkiv förlag, 2017), s. 19-22

⁷² Michael, R, Olsson, *Michel Foucault: Discourse, Power/Knowledge, and the Battle for Truth*, I: Leckie, Gloria, J., Given, Lisa, M. & Buschman, John, E. (red). *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from Across the Disciplines*. (New York: Bloomsbury Libraries Unlimited, 2010), s. 64-66

⁷³ Foucault 2017

⁷⁴ Christoffersen 2017, s. 56-57

3.3.1. Offentligt etos

Övergripande talar Lundquist om vårt offentliga etos som bör styra offentlig verksamhet i Sverige. Det handlar om grundläggande föreställningar om hur samhället bör styras och vad staten bör göra.⁷⁵ Det finns inte utrymme att fördjupa ämnet inom ramen för denna studie, men det nämns ändå eftersom det utgör en slags ideologisk överbyggnad till övriga etiska system. Kortfattat så menar Lundquist att vårt offentliga etos består av en uppsättning demokrativärden (politisk demokrati, rättssäkerhet, offentlig etik) och en uppsättning ekonomivärden (funktionell rationalitet, kostnadseffektivitet, produktivitet). Samtliga av dessa värden behöver beaktas inom offentlig verksamhet.⁷⁶

3.3.2. Förvaltningsetik, professionsetik, egenetik

Tjänstemän har att förhålla sig till en rad olika relationer. De har ett ansvar att lyda lagar och förordningar, vara lojal mot överordnade och kollegor, men också att värna medborgarnas intressen och ha ett professionellt bemötande mot de som de möter i tjänsten.⁷⁷ Lundquist urskiljer särskilt tre etiska system kan hamna i konflikt och som tjänstemannen påverkas av: *förvaltningsetik*, *professionsetik* och *egenetik*.⁷⁸

Förvaltningsetik kan ses som en del av det offentliga etos som beskrevs ovan och gäller alla som arbetar inom offentlig förvaltning. Här återfinns värden som öppenhet, serviceanda, respekt för människors integritet och rättssäkerhet. *Professionsetik* som redan diskuterats hör ihop med tjänstemannens utbildning och yrkesgemenskap och handlar ofta om värden som ska prägla mötet med enskilde. För att en yrkesgrupp ska nå legitimitet som en profession krävs en professionsetik. *Egenetik* handlar om föreställningar om gott och ont, rätt och orätt som individen själv bär inom sig. Det här är en etik som i första hand är förknippad med den personliga sfären, men samtidigt något individen har med sig in i yrkesutövningen.⁷⁹

Tjänstemän inom offentlig förvaltning kan uppfatta de här etiksystemen olika. Vissa kan ha svårt att förena dem, medan det för andra inte utgör ett lika stort problem. Enligt Lundquist bör tjänstemän låta sig vägledas av förvaltningsetiken i första hand när det gäller beslut i tjänsten. Men alla känner inte till den eller så framstår professionsetiken eller egenetiken som viktigare.

⁷⁵ Lundquist 1998, s. 53

⁷⁶ Lundquist 1998, s. 63

⁷⁷ Lundquist 1998, s. 106

⁷⁸ Lundquist 1998, s. 150-151

⁷⁹ Lundquist 1998, s. 150-151

Det finns en risk att tjänstemannen under stress faller tillbaka på egenetiken.⁸⁰ Biblioteksforskaren Johnsons lyfter fram att den enskilde bibliotekariens etik kan ses som en del av professionsetiken och är viktig att beakta. Bibliotekarien behöver vara uppmärksam på egna föreställningar och värderingar som kan påverka olika beslut i arbetet.⁸¹

Det här är inte fråga om lätta bedömningar, utan det är avvägningar som tjänstemannen behöver göra på ett omdömesgillt sätt. Hur folkbibliotekarier uppfattar och förhåller sig till de olika etiska system som beskrivits i detta kapitel undersöks vidare i resultat- och analyskapitlet.

⁸⁰ Lundquist 1998, s. 151-153

⁸¹ Peggy Johnson, *Fundamentals of Collection Development and Management*. 4th Edition. (Chicago: American Library Association, 2018), s. 57-58

Kapitel 4. Metod

I det här kapitlet redovisas det metodologiska val och överväganden som gjorts genom studien. Kapitlet är strukturerat enligt följande: insamlingsmetod, val av informanter, presentation av data och analysmetod.

4.1. Insamlingsmetod

För att besvara frågeställningarna så användes kvalitativ metod och mer specifikt samtalsintervjuer. En kvalitativ ansats är passande när man försöker förstå ett fenomen på ett djupare plan eller urskilja olika handlingsmönster.⁸² Fokus ligger på att komma åt människors uppfattningar och föreställningar om fenomenet i fråga. Det handlar således inte om att källkritiskt granska olika utsagor, utan att försöka förstå dem utifrån de intervjuades perspektiv.⁸³

Det var redan känt utifrån DIK:s enkät att de flesta bibliotekarier ställt sig kritiska till lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa. Men på vilket sätt och varför? Och kanske var frågan inte så svartvit som den först kunde verka? Det var lätt att föreställa sig etiska dilemman hos den enskilde bibliotekarien. Sådana dilemman är svåra att fånga in med ytterligare enkäter, utan lämpar sig bättre för samtal och diskussion. En enkät hade visserligen kunnat nå ut till fler informanter, men var inte heller görbart av tidsmässiga skäl. Intervjusituationen ger till skillnad från enkäter rika möjligheter att fånga upp nyanser, ställa följdfrågor och fånga upp känslomässiga och icke-verbala signaler som bidrar till helhetsbilden och förståelsen för hur informanten uppfattar ämnet.

Ytterligare en anledning till att använda intervjuer är att lagförslaget om offentliganställdas anmälningsplikt av papperslösa är en så pass aktuell fråga där ingen vet hur det kommer att bli. Intervjusituationen gav informanterna en chans att sitta ner och reflektera kring en för dem ny frågeställning, men som samtidigt berör dilemman kopplade till professionsetik och tjänstemannarollen som de känner igen sen tidigare.

Intervjuerna var semi-strukturerade, vilket innebär att man utgår från fasta teman i en intervjuguide (se bilaga 1), men att det finns en flexibilitet och följsamhet utifrån det som uppkommer under intervjun. Det är önskvärt att låta intervjun röra sig i olika riktningar för att

⁸² Jan Trost, *Kvalitativa intervjuer*, 2010, s. 32

⁸³ Peter Esaiasson, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson, Ann. E. Towns & Lena Wängnerud, *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 5 uppl. (Stockholm: Wolters Kluwer, 2017), s. 268

fånga upp vad intervjupersonen själv tycker är relevant i förhållande till ämnet.⁸⁴ Intervjun hade några huvudsakliga frågeställningar, men följdfrågorna fick stort utrymme och anpassades utifrån respektive informants svar. Det fanns en beredskap för att följa upp svaren, men exakta ordalydelser kan inte planeras i förväg, utan växte fram under intervjuens gång. Likaså kunde ordningen på frågorna variera mellan intervjuerna beroende på svaren.

En risk med semi-strukturerade intervjuer och intervjuer som metod överlag är att forskarens egna antaganden och förförståelse riskerar att påverka svaren. Forskaren kan missa att fånga upp viktiga spår, medan andra spår fördjupas utifrån det forskaren uppfattar som intressant.⁸⁵ I den här studien har jag försökt ge informanterna stort utrymme att utveckla varje fråga utan att avbryta eller stressa vidare för att styra så lite som möjligt. Trots det går det inte att undvika att den som intervjuar i någon mån kommer att påverka resultatet, även utifrån hur frågorna i intervjuguiden har formulerats till hur resultatet senare sammanställs och analyseras. Här blir det viktigt att genom studien vara så transparent som möjligt så att läsaren förstår vad som har gjorts.

Fyra folkbibliotekarier har intervjuats för studien och de jobbar på fyra olika folkbibliotek inom Stockholms län. Två intervjuer ägde rum på informanternas respektive arbetsplats, en på Södertörns högskolas bibliotek och en hölls digitalt på Teams. Den digitala intervjun var tänkt som en fysisk intervju, men informanten blev sjuk. Det fanns således en viss variation i miljön runt intervjuerna. Jag upplevde ändå att förutsättningarna var ganska lika, då alla intervjuer skedde i avskilda rum, utan några störningar av andra personer eller ljud. Intervjuerna tog mellan 45-60 minuter och det fanns även marginal för att småprata och skapa kontakt före och efter intervjun. Alla informanter godkände inspelning och gav sitt skriftliga samtycke till att delta och låta inspelningen lagras tills att uppsatsen är färdigställd (se bilaga 2). Intervjuerna transkriberades i sin helhet i nära anslutning till genomförd intervju.

4.2. Val av informanter

Valet av folkbibliotekarier som informanter grundades i föreställningen att det är de som troligast kommer i kontakt med eller känner till personer som är papperslösa jämfört med bibliotekarier på andra typer av bibliotek. Skolbibliotek hade också varit möjligt av samma skäl, men det var nödvändigt med avgränsningar och jag hade inte heller samma kontaktvägar till

⁸⁴ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*. Upplaga 3. (Lund: Studentlitteratur, 2018), s. 561-563

⁸⁵ Bryman 2018, s. 564

skolbibliotekarier. Det var också intressant att fördjupa bilden av hur olika bibliotekarier, men inom samma biblioteksform, resonerar.

I kvalitativa studier så strävar man inte efter representativa urval i statistisk mening, men det är bra att försöka få till en variation inom den givna ramen, ”heterogent inom den givna homogeniteten”.⁸⁶ Den grundläggande principen för urval i kvalitativ forskning är målstyrt urval. Det innebär att deltagarna väljs utifrån kriterier som gör det möjligt att besvara forskningsfrågorna.⁸⁷ I den här studien kan man tala om ett målstyrt a-priori-urval, vilket innebär att kriterierna för urval av deltagare är fastställda vid undersökningens början.⁸⁸ Det enda absoluta kriteriet i den här studien var att informanterna skulle vara folkbibliotekarier. Man hade kunnat tänka sig ett strategiskt urval som tog hänsyn till ytterligare några kriterier för att uppnå en större bredd och variation, men då studien är så begränsad i tid och omfång, så var det inte möjligt. Nu föll det sig ändå så att det blev en variation avseende dimensionerna kön, ålder och antal år i yrket.

För att hitta informanter så gick jag genom bekanta som är bibliotekarier. De kom med tips på personer som de trodde kunde tänka sig att bli intervjuade. Vid den typen av urval så kan man inte vara så specifik, utan får vara tacksam för de förslag som kommer fram och hoppas på variation. Risker med att söka informanter genom ”gate-keepers” på det här sättet, är att urvalet riskerar att styras in på särskilda personer som anses ha vissa åsikter eller typ av kompetens, men samtidigt kan det vara en förutsättning för att alls få tag på personer.⁸⁹ Särskilt som ämnet för den här studien har en viss etisk och politisk laddning. Även om informanterna upplevdes rätt så olika som personer, så hade alla förmåga att reflektera över och sätta ord på olika aspekter av att vara bibliotekarie och tjänsteman. Om det funnits mer tid hade det varit intressant och gett en större bredd att intervju ännu fler. Men det var prioriterat att gå på djupet med ett fåtal personer, framför att få ett större men ytligare material.

4.3. Presentation av data

Studiens data utgörs av det inspelade materialet från fyra intervjuer med folkbibliotekarier i Stockholms län. Intervjuerna genomfördes mellan den 1-13 december 2023. Inspelningarna har transkriberats ordagrant, inklusive pauser och skratt, för att återspegla informanternas berättelser

⁸⁶ Trost 2010, s. 137

⁸⁷ Bryman 2018, s. 498, 511

⁸⁸ Bryman 2018, s. 498

⁸⁹ Trost 2010, s. 139

så exakt som möjligt. Den här typen av transkribering är en tidskrävande process, men är motiverat utifrån att få autenticitet och att kunna referera och återge citat på ett trovärdigt och levande sätt.⁹⁰

4.4. Analysmetod

4.4.1. Tematisk analys

Det transkriberade materialet har inledningsvis analyserats med hjälp av tematisk analys.⁹¹ Det innebär en närläsning av materialet för att identifiera intressanta teman som har relevans för studiens syfte och frågeställningar. Dessa passager markerades i texten och grupperades i olika kategorier. Först var det ganska många kategorier, men vid upprepade läsningar kunde gemensamma element skönjas och kategorier kunde slås ihop till högre liggande teman som kommer att presenteras under egna rubriker i resultatkapitlet. De teman som identifierats har analyserats med hjälp av de teoretiska verktyg som beskrevs i kapitel tre och som sammanfattas kort nedan.

När man som forskare tematiserar och presenterar ett material så är det viktigt att beakta att det är forskarens tolkning av materialet som framkommer och att en annan forskare hade kunnat förstå materialet på ett annat sätt. Forskarens personliga historia, yrkesmässiga erfarenheter och kvalifikationer i övrigt kommer alltid att påverka tolkningsprocessen.⁹² I förhållande till det här har jag försökt att hålla mig väldigt nära informanternas egna ord och med hjälp av referat och citat ge en så fylld bild som möjligt. Detta för att läsaren själv ska kunna bilda sig en uppfattning om varför just dessa teman har valts.

4.4.2. Synsätt på professionsetik

Vid genomläsning av materialet så har utsagor som återspeglar Parsons, Webers eller Foucaults synsätt på professionsetik markerats och analyserats. Synsätten beskrevs i teorikapitlet och sammanfattas kort nedan:

⁹⁰ Bryman 2018, s. 579

⁹¹ Bryman 2018, s. 703-708

⁹² Ulla Hällgren Graneheim & Berit Lundman, Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness, *Nurse Education Today* 24:2 (2004), s. 105-112

- Parsons synsätt. Primärt fokus: Klientens (användarnas) problem och behov.
- Webers synsätt. Primärt fokus: Yrkesgruppens (bibliotekariernas) problem och behov.
- Foucaults synsätt. Primärt fokus: Statens problem och behov.⁹³

Det här är med nödvändighet en renodlad och något förenklad uppdelning. Utsagor i det empiriska materialet har ibland kunnat rymma olika synsätt samtidigt. Uppdelningen har ändå upplevts användbar för att lyfta mönster med relevans för studiens frågeställningar.

4.4.3. Tjänstemannens etiska system

Vid genomläsning av materialet så har även utsagor som återspeglar de olika etiska system som tjänstemannen har att förhålla sig till markerats och analyserats. De olika systemen är förvaltningsetik, professionsetik och egenetik, utifrån den uppdelning som Lennart Lundquist föreslagit.⁹⁴

⁹³ Christoffersen 2017, s. 56

⁹⁴ Lundquist 1998, s. 150-151

Kapitel 5. Resultat

I det här kapitlet presenteras resultatet som utgår från det transkriberade intervjumaterialet.

Informanterna som kommer till tals i kapitlet är fyra folkbibliotekarier i Stockholms län som arbetar på fyra olika folkbibliotek. Det är två kvinnor och två män och de har arbetat som bibliotekarier mellan 2-35 år. De presenteras här som **bibliotekarie 1 (B1)**, **bibliotekarie 2 (B2)**, **bibliotekarie 3 (B3)** och **bibliotekarie 4 (B4)**. Presentationen disponeras utifrån sju huvudteman: hot mot bibliotekets kärna, svår implementering, etiska hänvisningar, tjänstemannens handlingsutrymme, neutralitetens innehåll och gränser, motstånd i praktisk handling och kollegial reflektion.

5.1. Hot mot bibliotekets kärna

Lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa har väckt negativa reaktioner hos informanterna och de ger uttryck för känslor som misstro, tvivel, osäkerhet och ilska. De är alla emot förslaget och argumenten är flera. Liknande tankegångar går igen hos alla informanter, men det kan variera var de lägger tyngdpunkten. En återkommande uppfattning är att det går tvärsemt vad biblioteket ska stå för och verksamheten som den ser ut idag. **B1** beskriver biblioteket som en demokratisk plats där man ska kunna vistas utan att ge sig till känna och på sina egna villkor:

Vi dömer ju inga människor och det kan vara en fördel att vi inte vet allting. [...] Det är en väldigt konstig tanke att någon kommer in här och så ska man tänka något misstänkt. **(B1)**

Det viktigaste argumentet för **B1** tycks vara att lagförslaget går emot vad ett bibliotek ska stå för, inte vad hen tycker personligen, även om uppfattningarna inte skiljer sig särskilt åt:

För mig har det inget att göra med mina åsikter kring det, utan det är bara biblioteket som institution, att vi skulle STÅ för någonting sånt, att... nej det känns väldigt främmande. **(B1)**.

B2 uttrycker på liknande sätt att lagförslaget går emot bibliotekets grundläggande idé:

Alla människor är välkomna på biblioteket och det är så det är. **(B2)**

Att kontrollera och anmäla en person som har registrerat sig i ett helt annat ärende är enligt **B2** inget som hör hemma på biblioteket. Det skulle vara att missbruka förtroendet och hen beskriver

det som ett slags våld. B3 understryker att biblioteket är ett av få öppna rum i samhället dit du kan komma utan krav på prestation eller konsumtion:

Du kan bara komma in, sätta dig, du behöver inte ens läsa en bok. Vill du sitta i en stol på biblioteket från åtta till sju, vi bryr oss inte, kom in. Du är välkommen att vara här. (B3)

Både B3 och B4 tar upp att lagförslaget skulle stänga ute grupper som inte längre vågar komma till biblioteket, vilket går emot bibliotekets uppdrag att vara en öppen plats i samhället för alla.

Sammanfattningsvis så har lagförslaget väckt starkt motstånd hos informanterna och centralt är uppfattningen att förslaget går tvärsamt idén om vad ett bibliotek är och således utgör ett hot mot bibliotekets kärna.

5.2. Svår implementering

Ett återkommande tema är uppfattningen att det verkar praktiskt omöjligt att genomföra och efterleva lagförslaget om anmälningsplikt. Samtliga tror sig ha haft kontakt med papperslösa på sitt bibliotek, men det finns en osäkerhet. Det blir en bedömningsfråga på ganska lösa grunder och det går aldrig att veta säkert. Att en besökare vill registrera sig utan svenska ID-handlingar och adress förekommer och då krävs det lite kreativa lösningar i bibliotekssystemet. B2 berättar att det kom en kommunal policy för några år sen för hur de kunde göra. Alla informanter förmedlar att de är måna om att behandla en eventuellt papperslös person på ett likvärdigt sätt i förhållande till andra besökare. Några mer ingående frågor kring personens livssituation ställs inte. Informanterna ställer sig frågan hur man ska kunna kontrollera att en biblioteksanställd utför uppgiften att anmäla en papperslös:

Jag behöver ju inte rapportera det. Vem ska kontrollera det? (B1). "Ska man skvallra på varandra som kollegor? Ska det stå ordningsvakter vid dörren? (B3)

B4 anser lagförslaget så ogenomtänkt att hen tror att det kan röra sig om en politisk markering i första hand:

Kanske egentligen mest ett sätt att signalera vad man vill göra och hur man tänker att Sverige ska se ut. (B4)

Sammanfattningsvis så ser alla informanter lagförslaget som svårt att genomföra och efterleva rent praktiskt. Att det förhåller sig så verkar ses som en slags lättnad, eftersom det kanske inte går att få igenom ett så krångligt förslag.

5.3. Etiska hänvisningar

Informanterna upplever lagförslaget om anmälningsplikt vara oetiskt och i strid med både yrkesmässiga och personliga värderingar. Lagförslaget upplevs också oförenligt med olika lagar och avtal och där nämns framför allt bibliotekslagen, men även Barnkonventionen och FN:s deklaration för mänskliga rättigheter. Etiken används återkommande som ett sätt att försvara och legitimera vissa ståndpunkter.

5.3.1. Bibliotekslagen och yrkesetiska riktlinjer

Informanterna tycks väl medvetna om bibliotekslagens formuleringar vad gäller bibliotekets demokratiska uppdrag. Bibliotekslagen framstår som ett skydd för biblioteksverksamheten och skulle användas som argument om anmälningsplikt blev verklighet. Samtidigt skulle det kanske inte räcka om bibliotekslagen skulle få ändrat innehåll. B4 hänvisar återkommande till etik och nämner bland annat bibliotekariers etiska riktlinjer på internationell nivå. Det här är tankar som hen utvecklat genom diskussioner med kollegor. B4 har hört ett förslag om att bibliotekarieprofessionen skulle ha en etisk ed motsvarande läkareden, vilket hen är positiv till: *”en väldigt tydlig och hård ed på något sätt”* (B4). I en sådan ed skulle bibliotekarier förbinda sig att agera i linje med vissa värderingar.

5.3.2. Mänskliga rättigheter

Ett återkommande tema är att luta sig mot mänskliga rättigheter som etisk grund mot lagförslaget om anmälningsplikt. B2, B3 och B4 nämner detta explicit. Även om lagar och deklARATIONER nämns verkar det ytterst handla om en djupare känsla av att göra det rätta ur ett mänskligt perspektiv:

Det finns alltså inget humant eller mänskligt i det här lagförslaget. Det blir bara värre och jävligare för alla som redan har det svårt. (B3)

B2 uttrycker sig försiktigt och prövande när hen funderar kring det här: *”Tänker att det faller under en mänsklig rättighet, att bara få existera..”* (B2), medan B3 låter mer säker på sin sak:

Jag är av åsikten att det är... hur ska jag orda det här rätt nu... så länge man stöder dom som har det värre eller är minoriteter, eller inte har lika många rättigheter, så gör man det rätta oavsett vad de högre upp får för sig eller inte. (B3)

Att stå upp för grundläggande mänskliga värden blir här något som står över politiska beslut.

Sammanfattningsvis så visar informanternas utsagor att etik hämtad från olika källor kan användas som stöd och argument mot lagförslaget om anmälningssplikt.

5.4. Tjänstemannens handlingsutrymme

Politiska beslut påverkar hela tiden biblioteksverksamheten och är något som informanterna förhåller sig till. De reflekterar över var gränserna går för bibliotekariers yrkesutövning utifrån att de är tjänstemän inom offentlig förvaltning. Å ena sidan finns en frihet att utforma arbetet utifrån sin expertis, men å andra sidan finns de politiska ramarna med ständigt nya påbud och förändringar:

Jag upplever en ganska stor frihet att själv kunna komma med idéer och förslag på hur vi kan jobba [...] men sen kommer ju också dom här, det som bestäms uppifrån [...] och det var något jag fick lära mig ganska fort, det går inte att tänka att något ska vara beständigt, utan det är konstant förändring [...] Vi är bra på att anpassa oss. Det kan kännas skavigt, men så försöker vi hitta sätt att jobba utifrån dom förutsättningarna vi har [...] Och det kan kännas som att, är det beslutat så är det bara så. (B2)

Lagförslaget om anmälningssplikt av papperslösa verkar upplevas som något extremt jämfört med de politiska beslut som de är vana att anpassa sig efter:

Hittills har det inte varit politiska beslut som varit så svåra att följa. Men det skulle kunna bli i en framtid! Om bibliotekslagen skulle ändras till exempel...Om det skulle bli en ändring rent lagmässigt [...] det skulle man såklart behöva följa - till viss del i alla fall. (B1)

B1 är kanske den som uttrycker det största dilemmat vad det gäller balansgången att följa lagar och riktlinjer som tjänsteman kontra det individuella handlingsutrymmet som professionell yrkesperson. Hen funderar kring olika kompromisser och vad som skulle vara möjligt om anmälningssplikt skulle bli verklighet. Hen hoppas på en tydlig hållning i bibliotekariegruppen som skulle underlätta för den enskilde bibliotekarien.

Om det hade beslutats att vi inte får göra det, då skulle jag inte göra det. För det skulle ju inte vara så lyckat [...] men för det kan man ju vistas här och göra väldigt mycket utan att ha ett bibliotekskort. (B1)

Både B3 och B4 förmedlar uppfattningen att det är viktigt att som tjänsteman stå emot politiska beslut i vissa lägen.

Det är väl ganska hårdraget kan jag personligen tycka att man måste utföra vissa uppgifter [...] det kan ju också vara lite extremt. För det riskerar att bli en så, hur långt ska vi dra det då? Vilka order i sådana fall är det som man ska följa? [...] För mig handlar det nog ändå om att kanske kunna argumentera emot i så fall. (B4)

Sammanfattningsvis så är folkbibliotekariens handlingsutrymme som tjänsteman inte givet utan det är något som är under förhandling i olika situationer och som kan medföra etiska dilemman. Ett sådant dilemma uppstår när oönskade politiska förslag ställs mot bibliotekariers professionsetik.

5.5. Neutralitetens innehåll och gränser

Nära relaterat till tjänstemannens handlingsutrymme är frågan om neutralitet i yrkesrollen, vilket är ett återkommande tema. Alla informanter har exempel på dilemman kopplade till neutralitet. De förekommer både mer lågintensivt i återkommande arbetsuppgifter som exempelvis bokinköp, men också i mer omedelbara situationer i mötet med användare där bibliotekarien behöver agera mer direkt. B1 uttrycker att det kan vara svårt när någon besökare agerar på ett sätt som går emot ens egna värderingar. Om det handlar om öppen rasism tycker hen att det är enklare att säga ifrån eftersom det går att luta sig mot bibliotekslagen. Det kan vara svårare om det är mer sofistikerade uttryck:

Om man hör två personer prata fientligt om invandrare, det kan bli knepigt för mig i min tjänstemannaroll. Ska jag gå in och påpeka vad du säger här heller? Då får man ju tänka till så man inte går för mycket på känsla [...] den tycker jag är svår. (B1)

B1 har varit med om att besökare har haft synpunkter på beståndet, att det skulle vara för mycket litteratur på andra språk än svenska:

Då kan jag stå och dra ur Bibliotekslagen och sådär även om jag förstår att personen inte är så mottaglig för det (skratt). (B1)

B2 lyfter också att bibliotekslagen kan vara ett stöd vid gränssättning och hen brukar till viss del gå i polemik med besökare som uttrycker sig kränkande eller odemokratiskt i biblioteksrummet: ”Där kan jag faktiskt luta mig mot bibliotekets uppdrag” (B2). Samtidigt finns en försiktighet och medvetenhet kring yrkesrollen.

Det finns ju det här att man är tjänsteman och att man ändå ska vara någorlunda neutral på något vis [...] sen får vi alltid avvisa eller liksom...dra en gräns. (B2)

B2 beskriver hur hen med tiden blivit mer neutral i sin yrkesroll, även det finns gränser för vad som är acceptabelt:

När jag började som bibliotekarie så hade jag lättare att dras med och vilja ge svar på tal och sådär (skratt). Tidigare hade jag svårare att separera min profession från mitt privata jag. Det har skett en större separation. Det ingår inte i mitt jobb att.. ja uttrycka egentligen min privata åsikt om någonting. Det är ju så. Sen finns det gränser såklart. (B2)

En uppfattning är att det är svårt att veta hur neutralitetsbegreppet ska tolkas. B4 anser att neutraliteten främst är något som gäller relationen till användarna, att inte lägga värderingar i vilken information eller uttryck de söker sig till. Däremot i synen på yrket eller professionen så måste man våga ta ställning:

För det är också fråga om andra rättigheter och friheter man har som medborgare [...] det är inte något man är exkluderad från som biblioteksarbetare. (B4)

En uppfattning som ges uttryck för hos alla, men kanske mest explicit hos B3 och B4 är att det är viktigt att försvara minoriteters rättigheter. I dessa lägen kan man inte hävda att alla åsikter eller perspektiv är lika sanna eller viktiga: *"Då måste man ta en position, att på det här biblioteket respekterar vi varandra"*. (B4).

5.5.1. Exemplet pins

En konkret fråga kopplat till både neutralitet, gäller gränserna för politiskt ställningstagande på arbetsplatsen. Ett exempel är huruvida man kan bära pins kopplade till kampanjen "Biblioteket anger inte" på arbetstid. Här märks känslor av osäkerhet eller försiktighet.

Det skulle kännas mer att ta en ännu starkare politisk ställning på något vis, som jag inte vet om det hör hemma, om jag som enskild person ska komma med det [...] Då vill jag väldigt tydligt ha stöd av min chef. (B2)

Även om jag har en väldigt politisk syn på den här frågan så är jag inte riktigt säker på att det faktiskt går att förena med vissa neutralitetsvärden. (B4)

B3 har hört av några andra bibliotekarier att de inte har fått bära dessa pins på arbetet, med argumentet att de bryter mot neutraliteten. Men hen har också hört om bibliotek där det gått bra. De har inte lyft frågan på B3:s eget bibliotek, men hen tror att det skulle gå bra.

Sammanfattningsvis så verkar det finnas en gemensam uppfattning att neutralitet inte är möjligt eller ens önskvärt i alla lägen, särskilt om demokratiska värden står på spel. Men det är inte så lätt att veta var gränserna går, det blir en bedömningsfråga.

5.6. Motstånd i praktisk handling

Informanterna fick reflektera kring hur de skulle handla om lagförslaget om anmälningsskyldighet av papperslösa blev verklighet och här kan två huvudsakliga strategier urskiljas: kollektivt eller individuellt motstånd. Strategierna är inte uteslutande, utan alla informanter anger någon kombination av dessa.

5.6.1 Kollektivt motstånd

Det är huvudsakligen tre kollektiva strategier som ges uttryck för: ta stöd i arbetsgruppen, ta stöd i facket eller ta stöd i bibliotekariekåren i stort, till exempel genom gemensamma kampanjer. Informanterna tänker sig att en lag om anmälningsskyldighet skulle ge upphov till diskussioner i arbetsgruppen och med närmaste chef. De ser framför sig formulerandet av en gemensam policy som är i linje med deras egna värderingar - emot lagförslaget - och att de i arbetet kommer kunna luta sig mot arbetsgruppens hållning. B2 hoppas att det ska leda till att det är biblioteket som sådant som inte anmäler papperslösa och att det inte ska vara upp till varje enskild bibliotekarie.

Flera informanter (B2, B3, B4) nämner att de skulle vända sig till facket och hoppas på stöd därifrån, att facket skulle ha en gemensam linje för bibliotekariekåren och kanske sätta dessa arbetsuppgifter i blockad. B3 anser att det är en facklig fråga också för att bibliotekarier skulle åläggas nya arbetsuppgifter som en slags gränspolis. Alla informanter är positiva till kampanjen "Biblioteket anger inte" och B3 är redan engagerad i kampanjen. B2 ser framför sig hur hen skulle organisera sig med andra bibliotekarier om lagförslaget blev verklighet: "*Då hade jag känt mig manad, då hade jag känt mig tvungen faktiskt*". (B2)

5.6.2. Individuellt motstånd

Vid sidan om det kollektiva motståndet så har informanterna en föreställning om att de skulle göra individuellt motstånd om saker ställdes på sin spets. Motståndet kan utföras i den vardagliga yrkespraktiken och rör sig på ett spektrum från ett tyst till ett mer öppet motstånd. **B1** uttrycker en lojalitet mot det politiska systemet och lagarna, samtidigt som hen kan se sig själv tänja på gränserna i linje med sina värderingar:

Gäller vissa lagar som gör dom ju det. MEN. Jag ser det som att det skulle vara väldigt lätt att göra tyst motstånd (..) jag har inte sett något jag har inget att rapportera. (**B1**)

B1 ger främst uttryck för det här tysta motståndet. **B2** hoppas att biblioteket som kollektiv går emot lagförslaget, men skulle det inte bli så ser hen framför sig ett tyst motstånd i praktisk handling:

Ja att helt enkelt inte, i den utsträckning det gick [...] att inte uppfylla dom liksom, det som efterfrågades. Att inte gå med på det helt enkelt. Att bara inte göra det. (**B2**)

B2 ger även uttryck för ett öppet motstånd beroende på hur situationen utvecklar sig. **B3** är tydlig med att hen inte kommer anmäla papperslösa oavsett om det skulle bli en lag:

Då gör jag det inte. Totalvägrar dessa uppgifter. (**B3**)

B3 ger återkommande uttryck för ett öppet motstånd i praktisk handling. **B4** anser inte att det ska behöva ligga på en enskild bibliotekarie att ta ställning, eftersom det kan skapa en utsatthet. Samtidigt verkar hen ganska säker på att hen inte skulle anmäla papperslösa:

Jag tror väl att jag personligen skulle ha en egen hållning eller att jag skulle följa min övertygelse där [...] hoppas väl att jag skulle ha tillräckligt mycket integritet för att inte göra de uppgifterna. (**B4**)

I slutänden tycks det bli fråga om något som varje yrkesperson behöver reflektera kring:

Det är någonting som man faktiskt måste ta ställning till också tänker jag mig med de etiska frågorna [...] dels hur man själv ser på de här sakerna, men också vad är jag beredd att göra på mitt jobb? (**B4**).

B4 verkar se sig själv göra både tyst och öppet motstånd.

Sammanfattningsvis så ser samtliga informanter framför sig eller uttrycker en förhoppning om att de skulle kunna göra motstånd mot lagförslaget om anmälningsplikt genom att luta sig

mot kollektivet så som arbetsgruppen, facket eller bibliotekariekåren i stort. Om det skulle krävas ser de också fram för sig ett individuellt motstånd i praktisk handling som rör sig på ett spektrum från ett tyst till ett mer öppet motstånd, även hos en och samma informant.

5.7. Kollegial reflektion

Genomgående i materialet märks en vilja och ett behov av att diskutera och reflektera över yrkesrollen och de olika val och dilemman som man ställs inför som bibliotekarie. Det gäller lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa som är frågeställning i den här studien, men också andra typer av frågor som de hanterar i sin vardag. B4 har på sin arbetsplats haft diskussionscirklar kring olika teman som varit till hjälp att tänka och vässa argumenten. B3 har diskuterat lagförslaget om anmälningsplikt med andra bibliotekarier och ser det som viktigt att frågan hålls vid liv och inte glöms bort. B2 uttrycker ett behov av att lyfta professionsfrågor mer i arbetsgruppen, att påminna sig och tydliggöra bibliotekets uppdrag, vad som görs och varför: *”För det är inte alltid så självklart vad som ska ingå i ett bibliotek”*. (B2)

Kapitel 6. Analys

I det här kapitlet analyseras resultatet utifrån de teoretiska verktyg som beskrevs i teorikapitlet och i analysmetod. Inledningsvis används tre olika synsätt på professionsetik: Parsons, Webers och Foucaults synsätt. Därefter analyseras resultatet utifrån tjänstemannens etiksystem utifrån den uppdelning som statsvetaren Lundquist föreslagit.

6.1. Användaren i centrum – Parsons synsätt

I det här synsättet på professionsetik är det i första hand användarnas behov som är i fokus. Informanterna uttrycker ett samstämmigt motstånd mot lagförslaget om anmälningsplikt och ståndpunkten försvaras och legitimeras utifrån en professionsetik som sätter relationen mellan den enskilde bibliotekarien och användaren i fokus. Alla besökare ska behandlas likvärdigt och med respekt, papperslös eller ej. Bibliotekarier ska inte döma någon eller ställa frågor om användarens livssituation. Det här uttrycks som en central del av både bibliotekariens yrkesutövning, men också som själva kärnan i vad ett bibliotek är, en demokratisk och öppen plats för alla.

Den här principen är så viktig att informanterna ytterst ser framför sig att de skulle göra motstånd i praktisk handling om förslaget blev verklighet, både på ett kollektivt och individuellt plan. Motståndet beskrivs på ett spektrum från ett tyst till ett mer öppet motstånd och de flesta ger uttryck för en kombination av dessa. Det här motståndet är inget som uttrycks särskilt lättvindigt, utan det är mer ett uttryck för en förhandling där olika värden står mot varandra. Informanterna kan dock hitta stöd för sitt ställningstagande i exempelvis bibliotekslagen och i mer grundläggande mänskliga rättigheter. Dessa speglar i många fall de formuleringar som uttrycks i bibliotekariers kärnvärden och yrkesetiska riktlinjer.

Värt att notera här är följande paragraf i biblioteksorganisationen IFLA:s förklaring om intellektuell frihet: *”Bibliotekarier och annan professionell bibliotekspersonal ska uppfylla sina förpliktelser både gentemot arbetsgivare och biblioteksanvändare. I händelse av konflikt mellan dessa förpliktelser har ansvaret mot användaren företräde”*.⁹⁵ Det här tycks vara linje med Parsons uppfattning om professionsetiken och i fråga om anmälningsplikt ger informanterna uttryck för en stark lojalitet gentemot användaren.

⁹⁵ Bibliotekens internationella manifest, UNESCO/översatt av Svensk biblioteksforening, <https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/bibliotekens-internationella-manifest/>, u.å., s. 75-76

6.2. Med bibliotekariekåren i ryggen – Webers synsätt

I det här synsättet på professionsetik är det i första hand yrkesgruppens behov som är i fokus. Informanterna talar återkommande om arbetsgruppen, kollegorna och bibliotekariekåren i stort som en grund att luta sig mot i sitt eget agerande. Lagförslaget om anmälningsplikt uppfattas strida mot bibliotekariers arbetsuppgifter, både på ett idémässigt och praktiskt plan. Informanterna hoppas på en gemensam hållning där ingen enskild bibliotekarie behöver stå ensam. Här återfinns bland annat hänvisningar till bibliotekariers professionsetiska riktlinjer. Återkommande är också hänvisningar till facket där man hoppas på stöd och utformandet av gemensamma policys. Även andra uttryck för kollegial organisering märks, till exempel att engagera sig i kampanjen ”Biblioteket anger inte”.

Det blir tydligt att bibliotekarierna i ganska stor utsträckning definierar sig som en enhetlig profession och identifierar sig med bibliotekariers kärnvärden. Weber såg en risk med att professionerna får för stort inflytande i organisationen, men i det här fallet verkar professionsetiken primärt användas som argument för att skydda användarnas behov även om det finns en lojalitet mot bibliotekariekåren, vilket märks i hänvisningar till kollegor och till facket. Möjligen skulle det kunna innebära att bibliotekarier ”gömmar” sig bakom professionen. Även om det inte är något som framkommer i materialet, så vet man inte hur en enskild individ agerar förrän den ställs inför den faktiska situationen.

6.3. Den lojale arbetstagaren – Foucaults synsätt

I det här synsättet på professionsetik är det i första hand statens behov som är i fokus. Som tjänsteman förväntas en lojalitet mot staten och det politiska mandatet, vilket är uppfattningar som i viss mån syns i det empiriska materialet. Det finns en medvetenhet kring tjänstemannarollen och de etiska dilemman som kan uppstå i att följa politiska beslut kontra lojalitet gentemot användarna respektive bibliotekariekåren.

Det finns vissa variationer i hur stor lojalitet informanterna uttrycker gentemot statliga påbud och att som tjänsteman följa dessa. Någon hänvisar till att lagar och riktlinjer behöver följas, medan andra menar att det finns lägen där man behöver gå emot påbud uppifrån. Det kan handla om vilken syn de generellt har på staten eller på den politiska majoritet som styr Sverige nu, 2023. Det kan också upplevas svårt och främmande att föreställa sig vad man skulle göra i skarpt läge ställt inför att kontrollera och anmäla en biblioteksanvändare. Lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa tycks upplevas som ett ganska extremt förslag som tvingar informanterna att

reflektera kring sin lojalitet gentemot tjänstemannarollen och förlängningen gentemot staten. I vanliga fall tycks de politiska besluten inte förorsaka några större konflikter och bibliotekarier förefaller ha relativt stor autonomi i yrkesutövningen. Bibliotekslagen uppfattas till exempel som en grund att stå på och som en etisk skyddsvall för bibliotekarieverksamheten. Men det uttrycks också farhågor om att bibliotekslagen kan ändras.

En uppfattning som framkommer är att bibliotekarier i det tänkta scenariot skulle tvingas agera som gränspolis. Det skulle vara i linje med Foucaults synsätt om att professionerna fungerar som statens förlängda arm och utövar disciplinering och social kontroll gentemot individen. På ett högst konkret sätt skulle anmälningsplikt innebära en övervakning av människor i enlighet med Foucaults synsätt. Det här är något som informanterna vänder sig starkt emot och inte skulle acceptera utan motstånd.

Foucaults teorier om diskurser blir också intressant här. Om det skulle bli en accepterad diskurs att anmäla papperslösa kan det bli ett socialt tryck för professionen att handla i enlighet med rådande diskurs för att försäkra sig om en plats i den sociala gemenskapen, dvs professionen. Vem som har makt och tolkningsföreträde kring vad som är det ”rätta” att göra blir avgörande. Även om informanterna i den här studien inte ger uttryck för att stå bakom en professionsetik utifrån Foucaults synsätt i någon högre grad, så är det ändå ett synsätt som genomsyrar lagförslaget i sig och som informanterna reflekterar kring och kan behöva förhålla sig till.

6.4. Tjänstemannens etiska system

Det empiriska materialet kommer nu analyseras utifrån de etiska system som folkbibliotekarier som tjänstemän behöver förhålla sig till. Professionsetiken har diskuterats ovan, så fokus är främst på förvaltningsetik och egenetik.

6.4.1. Förvaltningsetiken först?

Att följa politiska beslut och riktlinjer, fast att man kanske inte alltid tycker det är rätt prioriteringar, är en del av folkbibliotekariers vardag. Informanterna var väl medvetna om att de som folkbibliotekarier också är tjänstemän inom offentlig förvaltning. Det fanns uttryck för viss frustration i att behöva anpassa sig till ständigt nya politiska beslut och prioriteringar för verksamheten. Det framkom flera exempel på hur de balanserar sitt professionella handlingsutrymme gentemot å ena sidan olika nivåer av styrning, å andra sidan medborgarnas

önskemål och behov, på det sätt som Lundquist beskrivit.⁹⁶ Det blir ofta fråga om kompromisser och en slags förhandling där olika värden står på spel.

En sådant central värdekonflikt handlar om att vara neutral kontra att ta ställning. Det här är både en professionsfråga som vi såg i kapitlet om tidigare forskning, men det är också en fråga för tjänstemannen inom offentlig förvaltning, där det finns förväntningar på lika behandling och rättssäkerhet. Enligt Lundquist är det just förvaltningsetiken lutad mot samhällets offentliga etos som bör styra en tjänstemans beslut i första hand, men i praktiken är det inte så enkelt, särskilt inte om besluten anses gå emot professionsetiken eller egenetiken på ett avgörande sätt, vilket är fallet i lagförslaget om anmälningsplikt.

Vad det gäller frågan om neutralitet framkom en gemensam uppfattning att neutralitet inte är möjligt eller ens önskvärt i alla lägen, särskilt om demokratiska värden står på spel. Vardagen som bibliotekarie är full av mindre och större beslut som är färgade av den bibliotekarie som är där och tar beslutet. Det kan gälla inköp av böcker eller att säga ifrån om en besökare uttrycker sig kränkande mot andra. Sen finns det vissa variationer i hur viktigt de verkar tycka att neutraliteten är i olika lägen.

Tjänstemannens handlingsutrymme är således inte något givet och för bibliotekarierna är det inte självklart vilket värdesystem de ska luta sig mot. När informanterna behöver ta ställning i olika yrkesrelaterade frågor hittar de argument för sin position i olika källor. Det kan till exempel vara i bibliotekslagen och professionsetiken, men det finns även hänvisningar till ett slags offentligt etos eller förvaltningsetik, även om inte just dessa ord används. Vissa informanter verkade uppleva ett större dilemma än andra vad gäller lojalitet gentemot tjänstemannarollen ställt mot professionsetiken och/eller egenetiken. Det kan till viss del handla om hur mycket man funderat på det här frågorna, men också om erfarenheter från yrket och vilka föreställningar man har kring vad det innebär att vara professionell yrkesperson och tjänsteman.

6.4.2. I slutänden upp till individen?

Som beskrevs i kapitel tre handlar egenetiken om egna föreställningar om gott och ont, rätt och orätt som individen bär inom sig.⁹⁷ Det finns ett tema i materialet som handlar om att ta egen ställning utifrån personliga uppfattningar. Värt att notera är till exempel när informanterna uttrycker sig tydligt i termer av ”jag” i stället för ett mer gemensamt ”vi”, ”man” eller

⁹⁶ Lundquist 1998, s. 126-127

⁹⁷ Lundquist 1998, s. 150-151

”bibliotekarier”. Exempelvis: *”Jag är av åsikten att..”*, *”Jag tror väl att jag personligen..”*, *”För mig handlar det nog ändå om..”*. Sen kan man fundera över vad egenetiken består i och hur den formas. Förutom mer personliga bakgrundsfaktorer och erfarenheter verkar det också finnas lager av andra etiksystem inom egenetiken. Kanske är det så att exempelvis professionsetiken blir en del av identiteten och färgar vad man anser är det rätta även på ett personligt plan. Här återfinns också hänvisningar till mänskliga rättigheter, där bibliotekarien kanske behöver lämna yrkesrollen i någon mån och möta användaren människa till människa.

6.5. Sammanfattning analys

Sammanfattningsvis så ger informanterna främst uttryck för en professionsetik i linje med Parsons synsätt, där användarens behov sätts i förgrunden. Men här syns även Webers synsätt som handlar om lojalitet gentemot yrkesgruppen. Vad det gäller Foucaults synsätt så är det ingen professionsetik som informanterna ställer sig bakom i någon högre grad, men samtidigt så genomsyras lagförslaget av det här synsättet då informanterna i det tänkta scenariot skulle behöva övervaka och kontrollera användarna. Informanterna vänder sig starkt emot den här tanken och ger uttryck för olika slags motstånd.

När det gäller tjänstemannens etiska system så verkar motståndet mot lagförslaget läggas på professionsetiken och egenetiken i första hand, som i stort verkar vara i linje med varandra. De här etiksystemen verkar informanterna också koppla ihop med högre värden som mänskliga rättigheter. Förvaltningsetiken tycks vara det system som framför allt hamnar i konflikt med professionsetiken och egenetiken, både i frågan om anmälningsplikt, men också i andra frågor som bibliotekarier ställs inför. Informanterna är medvetna om att de som folkbibliotekarier också är tjänstemän inom offentlig förvaltning. De ger uttryck för etiska dilemman som kan uppstå i förhållande till de olika rollerna, där det professionella handlingsutrymmet definieras utifrån å ena sidan olika nivåer av styrning, å andra sidan medborgarnas önskemål och behov. Det blir ofta fråga om kompromisser och en slags förhandling där olika värden står på spel. Särskilt framträdande blir här frågan om folkbibliotekariers neutralitet, vilket är något de återkommande behöver förhålla sig till i arbetet.

Kapitel 7. Diskussion och slutsatser

I det här kapitlet diskuteras inledningsvis resultat och analys och kopplingar görs till tidigare forskning. Därefter följer ett avsnitt som lyfter fram slutsatser i relation till studiens syfte och frågeställningar. Efter det diskuteras metodkritik och studiens bidrag till befintlig forskning. Avslutningsvis ges förslag på vidare forskning.

7.1. Diskussion och relation till tidigare forskning

Resultatet i den här studien visade att informanterna har ett starkt motstånd mot lagförslaget om offentliganställdas anmälningsplikt av papperslösa. Förslaget upplevs gå emot idén om vad ett bibliotek är och sättet folkbibliotekarier arbetar på. I likhet med tidigare forskning som exempelvis studierna av Audunson⁹⁸ och Koizomi och Larsen⁹⁹ ger informanterna uttryck för en stark förankring i biblioteket som en demokratisk plats och att bibliotekarier ska arbeta enligt demokratiska principer. Biblioteket ska finnas för alla och man är välkommen på sina egna villkor.

Samtidigt är det inte självklart hur folkbibliotekarier ska agera om någon besökare agerar på ett odemokratiskt sätt eller har synpunkter på beståndet eller program. I det empiriska materialet finns några exempel på hur informanter aktivt går in och tydliggör och försvarar det demokratiska uppdraget. Det här är i linje med Carlsson, Hanell och Engström¹⁰⁰ och Rivano Eckerdals¹⁰¹ studier som undersökt vad demokrati på bibliotek innebär och som argumenterar för en aktiv bibliotekarieroll i förhållande till folkbibliotekets demokratiska uppdrag. Även Kann-Rasmussen har belyst hur det i Sverige finns en lång tradition av lagar och riktlinjer som lyfter fram demokratiska värden inom biblioteksverksamhet, vilket gör det legitimt för bibliotekarien att stå upp för dessa värden.¹⁰²

Alla informanter hänvisar någon gång till bibliotekslagen och den verkar ses som ett slags skydd och rättesnöre i etiskt svåra situationer. Men det finns också en oro för att bibliotekslagens

⁹⁸ Audunson 2005, s. 436

⁹⁹ Koizomi & Larsen 2023, s. 208-217

¹⁰⁰ Carlsson, Hanell & Engström 2023, s. 178-195

¹⁰¹ Rivano Eckerdal 2017, s. 1010-1033

¹⁰² Nanna Kann-Rasmussen 2023, s. 36-51.

formuleringar kan komma att ändras. Som vi såg inledningsvis så strök man till exempel formuleringen ”alla medborgare” och ersatte den med ”alla” när den nya bibliotekslagen kom 2013.¹⁰³ Med tanke på den politiska påverkan gentemot bibliotek som skett bara de senaste åren och som gavs exempel på i inledningen så finns det anledning att vara uppmärksam.

Lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa upplevs strida mot etiska riktlinjer på olika nivåer, framför allt professionsetik och egenetik, men också mot mänskliga rättigheter i en vidare mening. Även om informanterna inte hänvisar till specifika kärnvärden så verkar de ganska tryggt förankrade i bibliotekarieprofessionen och i ett etiskt förhållningssätt gentemot användarna. Det värde som kanske ställer dem inför det största etiska dilemmat handlar om neutralitet i yrkesrollen.

I likhet med tidigare studier som undersökt förhållande till neutralitet, till exempel MacDonald och Birdi¹⁰⁴ och Scott och Saunders¹⁰⁵ studier, så märks en ambivalens kring vad neutralitet i bibliotekarieprofessionen egentligen innebär. Informanterna tror inte att man kan eller bör vara helt neutral som bibliotekarie, utan att det är det viktigt att ta ställning i vissa lägen. Särskilt om andra professionsetiska värden står på spel. Det här är i linje med hur neutralitetsbegreppet vanligen har tolkats och som beskrevs i Mathiasson och Jochumsen studie.¹⁰⁶ Motståndet mot anmälningsplikt av papperslösa ställer frågan om neutralitet på sin spets, men yrkesvardagen rymmer många situationer där frågan blir aktuell, i mötet med användare, i fråga om inköp, programval etc.

I den här studien har professionsetik diskuterats utifrån olika teoretiska infallsvinklar. Informanterna gav uttryck för en stark lojalitet gentemot användarna och deras behov, vilket är i linje med Parsons synsätt på professionsetik och också en etik som lyfts fram i IFLA:s yrkesetiska riktlinjer. I materialet syns också en lojalitet mot yrkesgruppen i enlighet med Webers synsätt på professionsetik. Det fanns en förhoppning om att kunna gå samman och få stöd av kollegor och facket om lagförslaget skulle bli verklighet.

Vad det gäller Foucaults synsätt på professionsetik så är det inte ett synsätt som informanterna själva ställer sig bakom i någon högre grad, i alla fall inte i förhållande till det här lagförslaget, som uppfattas som ganska extremt. Samtidigt så är lagförslaget i sig genomsyrat av Foucaults synsätt på professionsetik, eftersom professionerna skulle fungera som statens förlängda arm och övervaka och kontrollera individer. Hittills kan staten ha ansetts skydda biblioteket genom

¹⁰³ Regeringens hemsida. Promemoria inför ny bibliotekslag, 2012.

<https://www.regeringen.se/contentassets/99b546bd5ae843a08a0dd2ac48241351/ny-bibliotekslag-ds-201213>, s. 24

¹⁰⁴ MacDonald & Birdi 2020, s. 333-353

¹⁰⁵ Scott & Saunders 2021, s. 153–166

¹⁰⁶ Mathiasson & Jochumsen 2023, s. 603-610

rådande lagar och riktlinjer, men lagförslaget om anmälningsplikt pekar på risken att det här kan komma att förändras. Det är därför viktigt att bibliotekarier reflekterar kring den här och liknande frågor och vad det skulle innebära för bibliotekarieprofessionen om Foucaults synsätt på professionsetik blev mer dominerande i samhället.

Informanterna i den här studien ser framför sig att de skulle göra motstånd om lagförslaget om anmälningsplikt skulle bli verklighet, både på ett kollektivt och individuellt plan. Motståndet beskrivs på ett spektrum från ett tyst till ett mer öppet motstånd och de flesta ger uttryck för en kombination av dessa. Att de pratar om ett tyst motstånd visar att det finns en försiktighet och ambivalens i förhållande till de olika roller de har att förhålla sig till: de är bibliotekarier, men också tjänstemän inom offentlig förvaltning. Som tjänstemän har de ett visst handlingsutrymme, men de förväntas följa politiska beslut och styras av förvaltningsetiken i första hand på det sätt Lundquist beskrivit.¹⁰⁷ Det här kan leda till etiska dilemman om politiska beslut går emot bibliotekariers tolkning av professionsetiken eller egenetiken på ett avgörande sätt, vilket upplevs vara fallet här.

Folkbibliotekariers handlingsutrymme är således inte något givet, utan det blir ofta fråga om kompromisser mellan olika etiska system. Ofta verkar etiska dilemman handla om att vara neutral eller ta mer aktiv ställning i olika frågor. Som vi såg i Mathiasson och Jochumsens studie så kan förespråkare för en mer neutral hållning kontra förespråkare för en mer aktiv och ställningstagande bibliotekarie argumentera från samma håll: biblioteket är en plats för alla.¹⁰⁸ Här kan bibliotekarier behöva stärka sin legitimitet genom att framhålla både bibliotekets demokratiska värdegrund och det professionsetiska förhållningssättet, på det sätt som Hansson beskrivit.¹⁰⁹ På det viset kan bibliotekarier bli en viktig röst i debatten. Det här är särskilt viktigt eftersom demokratibegreppet kan fyllas med olika innebörder och användas som argument för till synes motstridiga uppfattningar. Samtidigt som offentliganställda protesterar mot lagförslaget att anmäla papperslösa, argumenterar Regeringen för att det demokratiska samhällssystemet kommer att stärkas om skuggsamhället bekämpas genom bland annat anmälningsplikt. Migrationsminister Maria Malmer Stenergard (M) uttryckte att *”offentliganställda i sin tjänst ska hjälpas åt att dra åt samma håll”*.¹¹⁰

Om bibliotekariers professionsetik är mer kopplad till mötet mellan bibliotekarien och användaren och i mindre grad till det samhälleliga och politiska mandatet, så har bibliotekarien

¹⁰⁷ Lundquist 1998, s. 126-127

¹⁰⁸ Mathiasson & Jochumsen 2023, s. 607-608

¹⁰⁹ Hansson 2018, s. 291-293

¹¹⁰ SVT:s hemsida. 1/9 2023. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/migrationsminister-maria-malmer-stenergard-m-i-aktuellt-om-splittringen-bland-tidopartierna-kring-angiverilagen-tanker-inte-peka-ut-var-det-kan-bli-undantag>

ett självständigt ansvar inom ramen för professionsetiken. Det kan innebära att våga ställa krav och argumentera kring uppdragets innehåll gentemot politiker.

Hur folkbibliotekarier uppfattar lagförslaget om anmälningsplikt är intressant i sig, men det sätter också ljuset på frågor som är viktiga för bibliotekarier att förhålla sig till i yrkesutövningen, så som gränserna för yrkesrollen, frågan kring neutralitet, politisk påverkan på biblioteket och hur bibliotekets uppdrag ska tolkas. Det har länge funnits en nära relation mellan bibliotek och demokrati, men det är inget som kan tas för givet för all framtid. Om vi tittar närmare på formuleringen i bibliotekslagens ändamålsparagraf så står det att biblioteken ska ”*verka för det demokratiska samhällets utveckling*”.¹¹¹ Det är på sätt och vis en ganska radikal formulering. Att sträva för att bibehålla demokratin är status quo, men att utveckla den innebär att ta ytterligare ett steg.

7.2. Slutsatser

Studiens *första* frågeställning handlade om hur folkbibliotekarier uppfattar lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa sett utifrån bibliotekarieprofessionen och centrala kärnvärden. Resultatet visade att informanterna har ett starkt motstånd mot förslaget eftersom det upplevs strida mot deras tolkning av professionsetiken. Lagförslaget anses utgöra ett hot mot bibliotekets kärna och sättet folkbibliotekarier arbetat på hittills. Förslaget betraktas närmast som omöjligt, både på ett idémässigt och praktiskt plan.

Den *andra* frågeställningen handlade om hur folkbibliotekarier uppfattar sitt handlingsutrymme om lagförslaget skulle bli verklighet, sett utifrån bibliotekariers professionsetik och rollen som tjänsteman. Resultatet visade att handlingsutrymmet inte är något givet, utan det är något som är under förhandling i olika situationer och som kan medföra etiska dilemman. Det framkom en uppfattning att neutralitet inte är möjligt eller önskvärt i alla lägen, särskilt inte om det står i konflikt med andra centrala professionsvärden. Resultatet visade vidare att informanterna ser framför sig att de skulle göra motstånd om lagförslaget skulle bli verklighet, både på ett kollektivt och individuellt plan. Motståndet beskrivs på ett spektrum från ett tyst till ett mer öppet motstånd och de flesta ger uttryck för en kombination av dessa.

Den *tredje* frågeställningen handlade om hur bibliotekariers uppfattningar i de första två frågeställningarna kan förstås utifrån Parsons, Webers och Foucaults synsätt på professionsetik samt de etiska system som tjänstemannen behöver förhålla sig till enligt Lundquist.

¹¹¹ Bibliotekslagen (2013:801) §2, Kulturdepartementet.

Resultatet visade att Parsons synsätt på professionsetik var mest framträdande, där användarens behov sätts i förgrunden. Här märktes även Webers synsätt som innebär en lojalitet gentemot bibliotekariekåren som yrkesgrupp. En slutsats är att Foucaults synsätt genomsyrar lagförslaget som sådant, men att det också är något som informanterna vänder sig emot. De har svårt att föreställa sig att fungera som statens förlängda arm och övervaka och kontrollera användare. Samtidigt finns en risk att samhället utvecklar sig i den här riktningen med ökad politisk påverkan på professionsutövare. Informanterna är medvetna om sin roll som tjänstemän och att de som princip förväntas följa politiska beslut, men de reflekterar också över olika sätt att bjuda motstånd om förslagen krockar med professionsetiken. Det finns en vilja och ett behov av att diskutera den här typen av etiska frågeställningar och tydliggöra vad biblioteket ska göra och varför.

7.3. Metodkritik

Den metod som användes var semistrukturerade intervjuer, vilket ansågs passa syftet väl, vilket var att förstå mer om folkbibliotekariers uppfattning om lagförslaget om anmälningsplikt. Intervjuer ansågs också lämpligt eftersom det är en så pass aktuell och ny fråga att fundera kring, informanterna fick möjlighet att pröva och fördjupa sina tankegångar under samtalets gång.

Studiens ämne och några av frågorna i intervjuguiden kan troligen upplevas som laddade ur etisk och politisk synvinkel. Detta märktes av ibland under intervjuerna, att informanterna hade en försiktighet när de formulerade sig och det hände att någon försäkrade sig igen om anonymitet. Det här är viktigt att vara medveten om och ödmjuk inför när intervjuer väljs som metod. Samtidigt skulle det vara svårt att få den här typen av nyanserade och detaljrika svar i en mer kvantitativt inriktad studie. Informanterna har ändå generöst delat med sig av sina tankar och flera uttryckte att det kändes bra att få reflektera kring den här typen av frågor.

Utifrån fyra intervjuer så kan man inte generalisera resultatet till hela gruppen folkbibliotekarier, men min uppfattning är att studien ändå fångat några viktiga infallsvinklar på ämnet som är viktiga för bibliotekarieprofessionen. Det kan vara så att urvalet är något styrt till personer som har en stor medvetenhet kring och ett intresse för ämnet. Det finns inte heller någon informant som är positiv till förslaget. Eftersom det enligt DIK:s enkät tycks vara så pass få som är positiva, så var det inte högt prioriterat att försöka hitta en sådan person, även om det hade varit intressant och gett en ännu större bredd. Informanterna var på det hela taget ganska samstämmiga i sina uppfattningar, men det fanns ändå intressanta variationer och nyanser. Viktigt

att påminna om är att informanterna har fått ta ställning till flera hypotetiska scenarion och att utsagorna inte ska förstås som absoluta i meningen att informanterna har tänkt klart eller vet exakt hur de skulle handla om anmälningsplikt av papperslösa skulle bli verklighet.

En metod som hade kunnat vara intressant att använda är fokusgrupper eftersom det blev tydligt att lagförslaget uppfattas som en fråga för yrkesgruppen att ta ställning till gemensamt. Informanterna uttryckte också ett behov av den typen av diskussioner.

7.4. Bidrag till befintlig kunskap

Det var känt sedan tidigare att en stor majoritet av bibliotekarier verkar vara emot lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa, men på vilket sätt och varför? Den här studien bidrar till en djupare och mer nyanserad förståelse för hur bibliotekarier uppfattar frågan och vilka grunder de hänvisar till i sitt motstånd. Studien kombinerar också de två perspektiven bibliotekarieprofessionen och tjänstemannarollen och belyser de etiska dilemman som kan uppstå när bibliotekariens handlingsutrymme ska definieras.

Som vi såg ovan så är lagförslaget om anmälningsplikt intressant i sig, men det kan också ses som ett exempel på hur bibliotekarier behöver förhålla sig till politisk påverkan och de etiska dilemman som kan uppstå när bibliotekets uppdrag ska formuleras och tolkas. Det här är frågor med relevans för biblioteks- och informationsvetenskap som är viktiga att reflektera kring, både under bibliotekarieutbildningen och fortlöpande i yrkeslivet.

7.5. Förslag på vidare forskning

Det vore intressant att fortsätta studera bibliotekariers handlingsutrymme sett utifrån de samhällsförändringar som innebär en ökad politisk påverkan på biblioteket. Här är frågan om neutralitet särskilt intressant och kan exempelvis studeras utifrån både bibliotekets demokratiska uppdrag och bibliotekariers professionsetik. Som nämndes ovan skulle fokusgrupper kunna vara en passande metod, eftersom det verkar finnas ett behov av att samla sig med andra bibliotekarier och kollegor och reflektera och utarbeta strategier tillsammans.

Vad det gäller lagförslaget om anmälningsplikt av papperslösa så är det ännu hypotetiskt, men beroende på hur situationen utvecklar sig så vore det intressant att följa upp den här studien utifrån liknande frågeställningar. Det vore också intressant att undersöka bibliotekschefer och kommunala beslutsfattares syn på lagförslaget och på sitt handlingsutrymme. Lagförslaget är

intressant i sig, men som vi sett är det också ett exempel på när bibliotekarier som tjänstemän hamnar i etiska dilemman i förhållande till olika värdesystem, vilket ger en rad uppslag för vidare forskning. Den här studien har fokuserat på folkbibliotek, men frågeställningarna är troligen relevanta även för andra typer av bibliotek, exempelvis skolbibliotek och forskningsbibliotek. Det skulle vara intressant att belysa likheter och skillnader mellan olika biblioteksformer.

Käll- och litteraturförteckning

Opublicerat material

I uppsatsförfattarens ägo:

Transkriberad intervju med bibliotekarie 1, 2023-12-01

Transkriberad intervju med bibliotekarie 2, 2023-12-08

Transkriberad intervju med bibliotekarie 3, 2023-12-08

Transkriberad intervju med bibliotekarie 4, 2023-12-13

Publicerat material

Audunson, Ragnar, The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places, *Journal Of Documentation*, 61:3 (2005), s. 429-441.

Audunson, Ragnar, Aabø Svanhild, Blomgren Roger, Evjen Sunniva & Jochumsen, Henrik, "Public libraries as an infrastructure for a sustainable public sphere: A comprehensive review of research", *Journal of Documentation* 75:4 (2019), s. 773-785

Bats, Raphaëlle, Libraries after Charlie: From Neutrality to Action, *Library Trends*, Vol. 65:2 (2016), s. 128-142

Biblioteket anger inte. Facebookgrupp, u.å. https://www.facebook.com/p/Biblioteket-anger-inte-100092688142640/?locale=da_DK [hämtad 24-01-02]

Bibliotekens internationella manifest. Svensk biblioteksförnings hemsida. u.å. <https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/bibliotekens-internationella-manifest/> [hämtad 23-12-28]

Bibliotekslag (2013:801), Kulturdepartementet.

Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*. Upplaga 3. (Lund: Studentlitteratur, 2018).

Byrne, Alex, "Democracy and libraries: symbol or symbiosis?", *Library Management* 39:5 (2018), s. 284-294

Carlsson, Hanna, Hanell, Fredrik & Engström, Lisa, "Revisiting the notion of the public library as a meeting place: challenges to the mission of promoting democracy in times of political turmoil" *Journal of Documentation* 79:7 (2023), s. 178-195

- Carlsson, Hanna & Rivano Eckerdal, Johanna, ”Det osynliga arbetet: konflikter och möjligheter för (folk)bibliotekariers kompetenser i en politiskt turbulent tid”. I: Hansson, Joacim & Wisselgren, Per (red.), *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. (Lund: BTJ Förlag, 2018), s. 191-208.
- Christoffersen, Svein Aage, Professioner och professionsetik – vad är det? I: Christoffersen, Svein Aage (red.), *Professionsetik*. 2 uppl. (Malmö: Gleerups Utbildning AB, 2017).
- DIK, fackförbundets hemsida. 2023. <https://dik.se/om-oss/nyheter/sveriges-bibliotekarier-tanker-inte-ange-papperslosa> [hämtad 24-01-01]
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, Towns, Ann E. & Wängnerud, Lena, *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 5 uppl. (Stockholm: Wolters Kluwer, 2017).
- Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, Europadomstolen. u.å. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_swe [hämtad 24-01-02]
- FN:s hemsida. Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna. u.å. <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf> [hämtad 24-01-02]
- Foster Catherine & McMenemy David, ”Do librarians have a shared set of values? A comparative study of 36 codes of ethics based on Gorman’s Enduring Values, *Journal of Librarianship and Information Science* 44:4 (2012), s. 249-262
- Foucault, Michel, *Övervakning och straff*. (Lund: Arkiv förlag, 2017).
- Froehlich, Thomas, J, ”American Democracy Under Siege: Business as Usual in Libraries?”, *Journal of Information Ethics* 31:2 (2022), s. 118-137
- Gorman, Michael, *Our Enduring Values Revisited: Librarianship in an Ever-changing World*. (Chicago: ALA Editions, 2015).
- .Graneheim Hällgren, Ulla & Lundman, Berit, “Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness”. *Nurse Education Today* 24:2 (2004), s. 105-112
- Hansson, Joacim, ”Att göra rätt och vilja väl – om lagstadgade värdegrunder och bibliotekariers professionsetik”. I: Hansson, Joacim & Wisselgren, Per (red.), *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. (Lund: BTJ Förlag, 2018), s. 291-309.
- Hansson, Joacim & Wisselgren, Per, Inledning. I: Hansson, Joacim & Wisselgren, Per (red.), *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. (Lund: BTJ Förlag, 2018), s. 17-38.
- Hysing, Erik & Olsson, Jan, *Tjänstemän i politiken*. (Lund: Studentlitteratur, 2012).

- Johnson, Peggy, *Fundamentals of Collection Development and Management*. 4th Edition. (Chicago: American Library Association, 2018)
- Kann-Rasmussen, Nanna, “When librarians speak up: justifications for and legitimacy implications of librarians’ engagement in social movements”, *Journal of Documentation* 79:1 (2023), s. 36-51.
- Koizomi, Masanori & Larsen Håkon, “Democratic librarianship in the Nordic model”, *Journal of Librarianship and Information Science* 55:1 (2023), s. 208-217.
- Laursen, Per Fibæk, Hvad er egentlig pointen ved professioner? Om professionernas samfundsmæssige betydning. I: Hjort, Katrin (red.), *De professionelle – forskning i professioner og professionsuddannelser*. (Roskilde: Roskilde universitetsforlag, 2004). Linnéuniversitetets hemsida. u.å.
<https://lnu.se/forskning/forskningsprojekt/projektfolkbiblioteken-i-ett-forandrat-politiskt-landskap/> [hämtad 24-01-01]
- Lor, Peter, Johan, Risks and Benefits of Visibility: Libraries Negotiating Social and Political Turbulence. Lor, Peter J, *Library Trends*, 65:2 (2016), s. 108-127
- Lor, Peter, Johan, Democracy, information, and libraries in a time of post-truth discourse, *Library Management*, 39:5 (2018), s. 307-321
- Lundquist, Lennart, *Demokratins väktare*. (Lund: Studentlitteratur, 1998). Lunds universitets hemsida. u.å. <https://portal.research.lu.se/sv/projects/lund-critical-librariestudies> [hämtad 24-01-01]
- Macdonald, Stephen & Birdi, Briony, “The concept of neutrality: a new approach”, *Journal of Documentation*, 76:1 (2020), s. 333-353
- Mathiasson, Mia Høj & Jochumsen, Henrik, “The Soup We are In” – Reflections on Post-neutrality Librarianship, *Public Library Quarterly*, 42:6 (2023), 602-621
- Olsson, Michael, R. Michel Foucault: Discourse, Power/Knowledge, and the Battle for Truth, I: Leckie, Gloria, J., Given, Lisa, M. & Buschman, John, E. (red). *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from Across the Disciplines*. (New York: Bloomsbury Libraries Unlimited, 2010), s. 63-74
- Regeringens hemsida. Promemoria inför ny bibliotekslag, 2012.
<https://www.regeringen.se/contentassets/99b546bd5ae843a08a0dd2ac48241351/ny-bibliotekslag-ds-201213> [hämtad 24-01-02]

Regeringens pressmeddelande, 31/8 2023.

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/08/fler-atgarder-ska-starka-arbetet-med-atervandande-och-inre-utlanningskontroller/> [hämtad 24-01-02]

Ritzer, George, "The Views of Max Weber", *Social Forces* 53:4 (1975), s. 627-634

Rivano Eckerdal, Johanna, "Libraries, democracy, information literacy, and citizenship: An agonistic reading of central library and information studies' concepts", *Journal of Documentation* 73:5 (2017), s. 1010-1033

Schwarz, Eva, Bibliotekariens handlingsfält: praktisk kunskap, professionalitet och kollektivt ansvar, I: Schwarz, Eva (red.), *Bibliotekariers praktiska kunskap – om kunskap, etik och yrkesrollen*. Regionbibliotek Stockholm. (Stockholm: Edita Bobergs, 2016), s. 57-74

Scott, Dani & Saunders, Laura, Neutrality in public libraries: How are we defining one of our core values? *Journal of Librarianship and Information Science*, 53:1 (2021), s. 153–166

Socialstyrelsens hemsida. u.å. (<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/asylsokande-och-andra-flyktingar/halsovard-och-sjukvard-och-tandvard/erbjuden-varld/>) [hämtad 24-01-02]

Sveriges Radios hemsida. Artikel om Sölvesborgs bibliotek. 2019.

<https://sverigesradio.se/artikel/7233775> [hämtad 24-01-02]

Sveriges Televisions hemsida. Artikel om Drakar och dragqueens. 2022.

<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/smaland/sd-politiker-vill-stoppa-sagostund-for-smabarn-med-dragqueens> [hämtad 24-01-02]

Sveriges Televisions hemsida. 1/9 2023. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/migrationsminister-maria-malmer-stenergard-m-i-aktuellt-om-splittringen-bland-tidopartierna-kring-angiverilagen-tanker-inte-peka-ut-var-det-kan-bli-undantag> [hämtad 24-01-21]

Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige. 2022. <https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige-slutlig.pdf> [hämtad 23-12-28]

Trost Jan, *Kvalitativa intervjuer*. Fjärde upplagan. (Lund: Studentlitteratur, 2010).

Bilaga 1. Intervjuguide

Inledning

Berätta igen att det är en C-uppsats och prata kring anonymitet. Fråga om jag får spela in intervjun.

Inledande frågor

- Ålder? (frivilligt)
- Hur länge har du jobbat som bibliotekarie? Hur länge har du arbetat här?
- Var studerade du?
- Kan du säga något om vad som fick dig att vilja bli bibliotekarie?

Om arbetet på biblioteket och besökarna

- Kan du berätta lite om hur ditt arbete som bibliotekarie ser ut? (arbetsuppgifter m.m.).
- Vilken typ av besökare brukar komma till det här biblioteket? Är det några särskilda grupper? (unga/gamla, etnicitet osv).
- Vet du om ni har haft besökare som varit papperslösa någon gång? (Definiera papperslös vid behov). Om ja, hur visste du det?
- Tror du att bibliotek generellt brukar ha besökare som är papperslösa? (Har du till exempel hört det sägas av kollegor eller andra bibliotekarier du känner?)

Förslaget om anmälningsplikt av papperslösa

- Det finns nu ett politiskt förslag som är under utredning och som handlar om att anställda i offentlig sektor ska bli skyldiga att anmäla om de kommer i kontakt med papperslösa personer. Det här är en av punkterna i Tidöavtalet som tecknats mellan regeringspartierna och Sverigedemokraterna. Läs upp: "Kommuner och myndigheter ska vara skyldiga att informera Migrationsverket och Polismyndigheten när de kommer i kontakt med personer som visats i Sverige utan tillstånd".

Hur ser du på det här förslaget?

+ följdfrågor

- Hur har du kommit fram till din uppfattning i den här frågan?

- Känner du till kampanjen ”Biblioteket anger inte”? Vad tycker du om den?
- Om det skulle bli verklighet att bibliotekarier har skyldighet att anmäla om de kommer i kontakt med papperslösa personer, hur tror du att du skulle göra då? + följdfrågor
- Är det här något som oroar dig?

Bibliotek och demokrati, professionella kärnvärden, tjänstemannarollen

- I bibliotekslagen står det att ”Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling”. Vad tänker du på när du hör det? Vad innebär det för dig?
- Förutom Bibliotekslagen så pratar man ibland om kärnvärden eller etiska principer som ska styra bibliotekariers arbete. (Exempel på sådana värden är tillgång till information, intellektuell frihet, neutralitet/objektivitet). Är det här något du tänker på någon gång i ditt arbete?
- Om vi tittar särskilt på det värde som handlar om neutralitet i yrkesrollen, hur ser du på det att vara neutral som bibliotekarie?
- Som bibliotekarie på ett folkbibliotek är man också tjänsteman inom den offentliga förvaltningen och förväntas genomföra politiska beslut och lägga personliga uppfattningar åt sidan. Hur ser du på det?
- Det här kan skapa etiska dilemman i arbetet, har du varit med om något sådant dilemma i ditt arbete? (har troligen diskuterats redan)

Avslutning

- Då har vi gått igenom de frågor jag hade. Är det något mer du vill ta upp som har väckts under vårt samtal eller något annat du tänker på?
- Stort tack för att du tog dig tid att var med!

Bilaga 2. Samtyckesblankett

Samtycke till behandling av personuppgifter i samband med studentarbete vid Södertörns högskola.

Jag samtycker till att Södertörns högskola behandlar följande personuppgifter i studentarbetet, som handlar om hur bibliotekarier ser på förslaget om anmälningsplikt av papperslösa, i enlighet med nedanstående beskrivningen.

Vilka personuppgifter kommer att behandlas?

- namn
- e-postadress

Vad är syftet med behandlingen av personuppgifter?

Namn och e-postadress förekommer endast i kommunikationen mellan ansvarig student och de bibliotekarier som intervjuas. Syftet är att få en första kontakt och komma överens om tid för intervjun. När intervjuerna transkriberas så är namnet ersatt med ”bibliotekarie 1, 2, 3 osv..”. Inga riktiga namn eller namn på arbetsplatser kommer att finnas med i uppsatsen.

På vilken rättslig grund kommer personuppgifterna att behandlas?

Personuppgifterna behandlas med **ditt uttryckliga samtycke**. Deltagande i studien är helt frivilligt. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att ange orsak. Om du inte samtycker till personuppgiftsbehandlingen kan du göra det utan att drabbas av negativa konsekvenser.

Lagringsform och skyddsåtgärder: Namn och e-postadress sparas i mailkonversation tills studien är genomförd. I de fall den intervjuade godkänt inspelning så lagras den under genomförandet av studien och skyddas med lösenord. Inga namn eller kontaktuppgifter spelas in.

Lagringstid och gallring: Personuppgifter och eventuella inspelningar lagras tills uppsatsen är färdigställd och betygsatt. Därefter raderas alla mail och inspelningar.

Vilka är mina rättigheter?

Enligt EU:s dataskyddsförordning har du rätt att få ta del av samtliga personuppgifter om dig som hanteras (registerutdrag) Du har även rätt att få dina uppgifter rättade vid fel. Du har även rätt att begära radering, begränsning eller invända mot behandling av personuppgifter. Försättningsvis har du rätt till dataportabilitet, dvs. rätt att överföra personuppgifter från en personuppgiftsansvarig till en annan ”utan att hindras”. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att behöva ange orsak.

Vem ska jag vända till om uppgifter är felaktiga eller jag vill ångra mitt samtycke?

Behöver du få felaktiga uppgifter rättade, komplettera med saknade uppgifter (rättelse) eller ångrar du ditt samtycke (återkallelse) kan du i första hand kontakta ansvarig student och/eller dennes handledare (se kontaktuppgifter nedan). Du kan även vända dig till Södertörns högskolans dataskyddsbud på dataskydd@sh.se.

Personuppgiftsansvarig: Södertörns högskola är juridiskt ansvarig för studentens personuppgiftsbehandlingen i studentarbeten. Du kan alltid nå Södertörns högskola via e-post xxx@sh.se eller telefon 08 608 40 00.

Dataskyddsbud: Har du funderingar eller klagomål om hur dina personuppgifter behandlas kan du alltid vända dig till Södertörns högskolas dataskyddsbud på xxx@sh.se.

Klagomål: Är du inte nöjd med högskolans hantering av dina personuppgifter har du alltid rätt

att lämna klagomål till Datainspektionen. Du når dem via e-post:
datainspektionen@datainspektionen.se eller telefon 08-657 61 00.

Kontaktuppgifter till ansvarig student och handledare:

Biblioteks- och informationsvetenskap C, Institutionen för historia och samtidsstudier,
Södertörns högskola

Handledare: Arwid Lund, xxx@sh.se

Student: Susanne Ullström, xxx@suni.se

Genom mitt undertecknande nedan bekräftar jag att jag har tagit del av ovanstående information och är införstådd med hur mina personuppgifter kan komma att behandlas. Jag är medveten om att mitt deltagande är helt frivilligt och att jag kan avbryta mitt deltagande i studien utan att ange något skäl.

Datum och ort:

Underskrift

Namnförtydligande

Om deltagaren av tekniska skäl inte fysiskt kan underteckna blanketten rekommenderas att deltagaren skriver följande e-post till din @student.sh.se-adress efter att ha tagit del av blanketten ovan.

”Jag bekräftar att jag har tagit del av informations och-samtyckesblankett som bifogades i e-post 2023-12-12 till mig. Jag är införstådd med hur mina personuppgifter kan komma att behandlas. Jag är medveten om att mitt deltagande är helt frivilligt och att jag kan avbryta mitt deltagande i studien utan att ange något skäl. Jag bekräftar med denna e-post att jag ger mitt samtycke till att mina personuppgifter behandlas inom ramen för studien om hur bibliotekarier ser på förslaget om anmälningsplikt av papperslösa”

